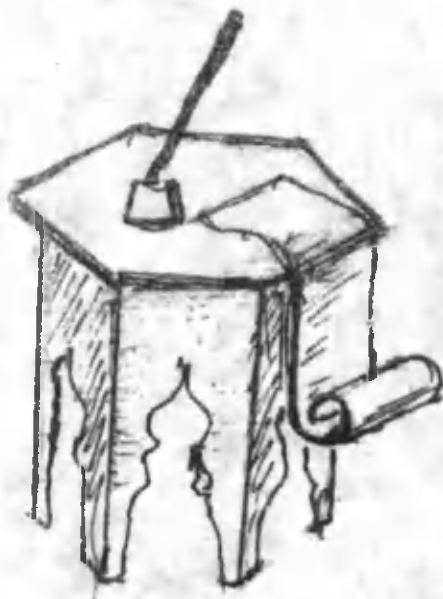

КОМИЛ АВАЗ

КОМИЛ ДЕВОНИЙ

А.Навоий номидаги Ўзбекистон
Миллий кутубхонаси нашриёти
Тошкент – 2006

№ 31997
2

Комил Девоний таваллудининг
120 йиллигига бағишланади.

83.3 (54) Адабиётшунослик

Чок этиб чиқдим садаф кўксини, гавҳар бўлмадим,
Ташиналаб дарё аро кирдим, лаби тар бўлмадим...

06
А
Alisher Navoiy

nomi

O'zbekiston

Комил Аваз «Комил Девоний»
А.Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий
кутубхонаси нашриёти, Тошкент 2006 й.

Ихлос

Айни кўклам. Ям-яшил боғлар узра кўтарилиб келаётган қуёш нурларига кўксини тутганча ноку олмаларнинг япроқлари шабадада енгил силкинишади. Асрий гужумлар салобатидан ҳовуз юзи симобий рангда аста жимирлайди. Бу янглиғ фараҳбахш тонгги тароват суруридан баҳрамандлиғ саодатига эртароқ мушарраф бўлган Комилжон (аялари Ойимжон она уни ҳар доим хоразмчалаб Маматкомил, яъни Муҳаммадкомил деб чақиргувчи бўлган, шу сабабдан биз ҳам унинг исмини Муҳаммадкомил, Девоний деган жойларимизда халқ билган ва шоирнинг ўзи қўлагани бўйича — Комил Девоний деб юритамиз — К.А.) сарҳовузга қадимий Хейканиқдан (Полвон ёпдан — К.А.) оқиб кираётган ариқчада юзқўлини чайди. Бобосининг деворорти устахонасидан (бу ерда мармар тошларни йўнадиган темир қаламлар, (қачовлар) темирга нақш ўювчи қаттиқ пўлат асбоблари ишланарди) тарақа-туруқ болғалар сасига бир зум қулоқ қўйиб турди-да, катталар ёнига ёрдам — га шошилди.

У ажиб бир нарсани кашф қилгандай устахонага кириб борди: ҳар қандай катта-кичик чўкичлар (болғалар) товушиям баҳорда қулоққа хуш ёқади. Ёз иссиғида «тиқ» этган товун оғирлик қилади. Бу қувончини отасига айтмоқчи эди, лекин ҳали ўн ёштини тўлдирмаган болага бу қадар шоироналик қилишга иймандими, ё болғалар шовқинида отаси эшитмая-жагини ҳис этдими, раъидан қайтди. Катталар ҳам унинг кириб келганига эътибор қилишмади. Шундай бўлса-да, у бир нима қилиш керакми маъносида отасига илҳақлик билан қараб тураверди.

— Абдулла отанг сени таҳсилга келмаяпти деб хафа бўлди, — деди ишдан тўхтамай Исмоил муҳркан ўғлига.

— Болалардан анча илгарилаб кетдинг деб айтдилар-ку, — ҳайрон бўлиб жавоб берди Муҳаммадкомил.

— Мақтагани ўқишдан қолавер дегани эмас, бор, ўқишинга бор.

Муҳаммадкомил отасига не жавоб қиларини билмай эски мактабга равона бўлди. Ўқишга бораётиб ҳам бугунги топилиғидан севинганча, кеча оқ-

шом меҳмонлар олдига чой қўяётиб эшитган байти-
ни ичидан такрорлади:

*Жаҳон шоирлари, эй гулшани боғ,
Кими булбул дурур сўзда, кими зог.*

Муҳаммадкомил Мулла Абдулла ўқитадиган эски мактабга келиб ҳам тинчланолмади ва мавриди келганда юрагига муҳрланиб қолган байтни устозига айтди ва ким ёзган буни, дея сўради. Афсус, устози айтишга қудрати етмади, фақат не кўп шоир кўп, аммо дуруст айтибди, зеҳнингга тасанно деди. Муҳаммадкомилнинг кўнгли тоғдай ўсди. Кечроқ таҳсилдан қайтгач, отасидан юқоридаги байт эгасини сўради. У ҳам аниқ бир жавоб айтмади, лекин ўғлининг зеҳнига қойил қолди.

У ёшлигида эшитган бу байтни сал улғайгач, Араб Муҳаммадхон мадрасасида Юсуф ҳожи мударрис қўлида таълим олаётганида устозидан батафсил эшитди — хоразмлик шоир Сайфи Саройиники экан.

Энди ўзи ҳам неларнидир қораламоққа қаради, лекин устозига кўрсатишга тортинади.

*Тутаолмай шавқ асрорини жонда,
Хазини музтариб бўлдим жаҳонда.*

Бу устозига тақлид, эргашиш маҳсули. Ахир, устози Юсуф ҳожи — Доий араб ва форс илмини мукаммал билгувчилардан саналмиш забардаст шоир. Ҳам форсийда, ҳам арабийда хўб маъқул ғазаллар битганидан шогирди Муҳаммадкомилни ўқитиш борасида унинг ноёб истеъдодига алоҳида эътибор берди ва қунт билан устозлик қилди. Муҳаммадкомил устоз қўлида ўн йил таҳсил олди.

Баъзи ихтилофлар

Қишнинг рутубатли, аёзли кунлари бирдай оғир. Ёғиб-ёғмаган, очилиб-очиштирмаган қора булутлар кундан-кунга қалинлашиб, қалъа устида шундоққина осилганча борлиққа қутқу солади.

Ҳаётнинг пасту-баландига кўникиш, қишнинг кўнгилларни эзадиган ғамли оқшомларида Ойни, кундузлари йилт этган Қуёшни қумсаб, кечни қаршилаш баробарида ўқишу ҳунар ўрганиш билан ўтаётган Муҳаммадкомилнинг болалик йиллари бир-

дан қора тортиб, оғир мусибат дилини яралади — ўн уч ёшида, 1900 йили отаси Исмоил муҳркан вафот этди. У амакиси Худойберган муҳркан қўлида қолди.

Худойберган муҳркан оилапарвар, ўқимишли, Хоразм олти ярим мақомини мукаммал биладиган уста созанда, ҳуснихат хаттот, беқиёс наққош одам эди. Ўз фарзандлари қатори жияни Муҳаммадкомил устидан қуш учирмай тарбия қилди, ҳунар ўргатди. У девонда ишлагани боис хон Феруздан (Муҳаммад Раҳимхон II — 1864-1910) Муҳаммадкомилни ўзи билан бирга ишга келиб-кейтиб юришини сўрайди. Хоннинг розилиги билан ёшига нисбатан бирдан каттайиб қолган Муҳаммадкомил амакиси билан девонга қатнай бошлайди. Ҳуснихатдан олаётган таълими девонда ярайди, амакисига ёрдам бериб хат ёзиш билан шуғулланади.

Бу орада Муҳаммадкомил ҳаётида яна бир оғир воқеа отаси вафотидан кейин, саройга эндигина амакиси билан қатнаб юрган вақтида юз берадиким, бундан унинг юраги қаттиқ жароҳатланади. Бу воқеага сабаб Муҳаммад Шариф Тарроҳ девоннинг хон ҳукми ила таёқлаб ўлдирилишидир. Бобожон Тарроҳ: «Хоннинг саройида китоб ёзиб ўтирган заррин қалам девонлар тубанда кўрсатилади: биринчи — Худойберган муҳркан, иккинчи — Муҳаммад Еқуб Харрот девон, учинчи — Муҳаммад Шариф Тарроҳ девонлар ўтирганлар. Муҳаммад Шариф Тарроҳ девонни таёқлаб ўлдирганларидан кейин хон Толиб Маҳзумни юбориб, мени олдирди. Мен Толиб маҳзумга: — Акамнинг жасадини маҳрамхонадан олиб чиққаним учун, Маҳзум оға, Арк дарвозасидан кирмакка виждоним чидамайди, бормаيمان, деб айтдим. Толиб Маҳзум менга: — Биринг вафот этдинг, сен бормасанг, хоннинг бир оғзи ўт, бир оғзи сув, авлодинг бирла ўлдиришга буйруқ беради, — деди. Кейин боришга мажбур бўлдим. Толиб Маҳзум мени саройга, Муҳаммад Раҳимхон иккинчининг ҳузурига олиб кирди. Саройнинг қописидан йиғлаб кирдим, Муҳаммад Раҳимхон иккинчи: — Акангнинг ўрнига ўтир! Ундан қолгон китобнинг давомини ёз! — деб буйруқ берди. Шу вақтда ёшим 21 да эди. Қопида йиғлаб турган вақтимда Улуғ Мамат маҳрам: — Узи ёш бола экан. Акасининг вафот этган ерида, сизнинг ҳузурингизда ўтира билурми? — деди. Хон Кичик Мамат маҳрамга: — Даҳлизга устал қўйиб, ёнига Болта Харротни чақир, Комилни (Комил Дево-

пийни — К.А.) ҳам чақир! — деб бутурди. Дарҳол унинг амрини ҳозир қилдилар. Сарой қописи очиқ турар, Муҳаммад Раҳимхон иккинчи сўзлаган сўзларини эшитиб ўғирар эдик. Лекин Аҳмаджон Табибий саройда — хоннинг ёнида ўтирар эди. Бизлар: Нодим Болта Харрот девон, Комил Девоний, Бобожон Тарроҳ Ходим, Юсуф Харрот Чокар ўн йил шу тартибда сарой даҳлизидида ўтирдик. Бир минг тўққиз юз ўнинчи йилда Муҳаммад Раҳимхон иккинчининг вафотидан сўнг, Ислохўжа мени махфий котиби қилиб олди.» («Хоразм навозандалари», Т: Ғ.Ғулом номидаги нашриёт, 70-72 бетлар.)

Бобожон Тарроҳнинг бу битигини кенгроқ келтиришимиздан мақсад бир томондан муаллиф ёшига андак аниқлик киритиш, иккинчи томондан Комил Девоний билан содир бўлган юқорида таъкидланган воқеа тафсилотини эшитганимизча баён этиш. Хўш, «Хоразм навозандалари» китоби сўзбошида муаллиф: «Мен бу китобни ёшим тўқсон бешга кирганда, қарилик чоғимда ёздим», дея 1 январ 1965 й. санаси билан имзо қўяди. Юқорида келтирилган лавҳада: «Шу вақтда ёшим 21 да эди», деб ёзади. Магарам Бобожон Тарроҳнинг «сўзбошида» ёзгани дуруст бўлса, унда туғилган йили 1870 бўлади. Унда Комил Девоний билан ўн йил бирга ишлагани нотўғри бўлиб чиқади. Чунки, Комил Девоний 1887 йили туғилган ва ўн уч ёшида отасидан етим қолгач, амакиси Худойберган муҳркан билан бир жойда, яъни 1900 йилда саройда ўтиради. Шунинг учун ҳам у Муҳаммад Шариф Тарроҳ девонни таёқлаб ўлдирганларини ўз кўзи билан кўради ва биз айтмоқчи жароҳат юз беради — Муҳаммад Шариф Тарроҳ девон охирги нафасини ёш Комилжон кўзи ўнгидида чиқаради. Бундан қўрқиб кетган Комилжон хасталикка дучор бўлади. Демак, Бобожон Тарроҳнинг туғилган йили 1870 эмас, балки 1880 йилдир. Мен у кишини 1960 йил ўрталарида Урганчдаги уйи олдида ўтирганини бир печи бор кўрганман, у вақтда ёшлари тахминан саксон бешлардан катта эмас эди. «Хоразм навозандалари» китоби сўзбошида муаллифнинг кўрсатган ёши китобни тайёрлаганлар ҳагоси бўлса эҳтимол, яна Худо билади.

Шундай қилиб, 1901 йили Муҳаммад Шариф Тарроҳ девоннинг таёқлаб ўлдирилиши Муҳаммад-комилнинг юрагида огир асорат қолдиради.

Муҳаммад Шариф Тарроҳ девон ғаммозлар гуҳ-матига учраганини у катта бўлгач англаб етди. Ҳисоб-китоб ишларидаги чалканлик содир этганини, айтишларича, девон, маишат қурбони бўлган, балки шунинг учун бўлса керак, Бобожон Тарроҳ юқорида бир туғишган акасини ёзганда, фақат унинг таёқлаб ўлдирилганини айтиб, жазоланиш тафсилотини бермайди.

Бобожон Тарроҳ: «Комил Девоний бизлар билан шерик девон эди. Талабимиз ҳар куни икки танга ишлар, шунинг билан кун кечиран эдик. Девоний 15 ёшларидан шоирлик билан шуғуллана бошлагон.» («Хоразм навозандалари», Т: Ғ.Ғулом номидаги нашриёт, 70 б.)

Муҳаббат шамъини ёқдим вафо тухмини ёғидин

Муҳаббат одамзод ила бирга яралган сирли мўъжиза. Асрлар давомида кимлар унга парҳ битмади-ю, кимлар унинг йўлида жон фидо этмади.

Муҳаббатнинг масрур йўлларида сармасту сар-афроз бўлган аҳли ишқ Фузулий ҳазратлари айтмиш: «Кўзи ёшлуларинг ҳолин на билсун мардуми ғофил, Кавокиб сайрини шаб то саҳар бедор ўландан сўр» байтлари билан маснади маъводирлар. Ёш Муҳаммадкомил ҳам устозлар овозига ҳамоҳанг сатрлар қоралади:

То кўриб ҳуснишғни ман хуршид ёнглиғ бениқоб.
Заррадек жунбуш била айларман эй гул изтироб.

Девонда хаттотлик, уйда бетиним ҳунар, мадрасада араб ва форс тилларини ўрганишдан толиқмайди. Ҳаммасидан ҳам қоралаган ғазаллари устозига, дўсту-биродарларига ёқа бошлайди. Унинг шеърга, санъатга, айниқса мусиқа илмига ихлоси, ўзи интилан, орзу қилган зинапоялардан аста-секин юксалтира борди. Устозининг хайрихоҳлиги билан ўзига ДЕВОНИЙ деб тахаллус қўйди.

*Фироқи шигдати шарҳини Девонийға
бу тартиб,
Детай Девонийё назм аҳли девонийға салламно.*

Комил Девоний бу байтни бежиз айтмаган экан, тартиб берган девонийға назм аҳли салламно айтгани

сабабли хон даъвати ила шоир Табибий томонидан тузилган ««Мажмуат—уш си шуаройи Ферузшоҳий»га»га унинг тўқсон уч ғазали кирган. Уттиз шоир жамланган «Мажмуа» 1906 йилда чоп этилди. Ун тўққиз ёшида Мунис, Огаҳий, Комил Хоразмий, Доийлар қаторида тарихга муҳрланган, ҳам ҳажман, ҳам мазмунан катта «Мажмуа»га кириши ёш шоир учун улкан ютуқ эди.

Билҳақ, Комил Девоний замонасининг етук одами бўлиб етишди.

*Кишиким ишқ аро содиқ эса албаттаким
шак йўқ,
Муҳаббат шамъини ёққай вифо тухмини
ёғдун,—*

дея содда, равон, теран мантиқли, Навоийона ёзиш учун улкан талант соҳиби бўлмоғи лозимлигини Бобожон Тарроҳ илғамай иложи йўқ эди. Бу бир томондан, иккинчи томондан Девоний ўта саҳий, одамшаванда, улфат бўлганким, кимки қарз сўраса, тўхтатмай бераверган. Бобожон Тарроҳ: «Комилжон, қарз кўпайиб кетди-ку десам, у қарз топдим—ганж топдим дер эди», деб ёзади ўша китобида.

Саховатпеша Девонийнинг ижоди, ҳаёти аста-аста яхшиланиб, эл оғзига тушади. Амакиси уни қизи Султонпошшога уйлантиради. Оила нафасидўсту-ёрлар қариблигида бири-биридан гўзал ғазаллар ярата бошлайди. Навоий, Мунис, Огаҳий ғазаларига боғланган мухаммаслари бениҳоя бақувват, мухлислару ҳофизлар талашиб юрган. Шундай кунларнинг бирида нохуш бир хабардан юраги яна бир бор (нечанчи бор) узилади. Устози Доий айрим уламою фузалодан, сипоҳию маҳрамлардан мудомо адолатли шикоят қилиб юрган сўнгги вақтда Арабмуҳаммадхон мадрасаси мударрислигидан олиниб, Жумамасжид воизлигига ўтказилган эди. Кеча эшитса, Ислом Хўжа сабабли у ердан ҳам ҳайдалармиш, вазир хонга ҳожини юртдан бадарға этишни талаб қилибди.

Муҳаммадкомил бу воқеа тафсилотларини яхши билганидан чидаб туролмади, кўлидан келадиган ишни қилди—нидоли ғазал битди.

*Неча йил таҳсилу илм этди-ю, устодим эди,
Шоир ул, доғи кўр зулматга ботди ул куйёш.
Олдилар мансабдин они, кесмади тил ханжари,
Зулми бедод аҳлига жангу жадаллар қилди фовш.*

Тўғри, хон Феруз Доййга кўп эркинлик берди, аммо авж олган адолатсизликдан, Лаффасий ёзганидек: «...мазлум фуқароларни бегуноҳ ҳибс этиб, зулм ситамлар бирлан пора ришвалар олиб, масжид-мадрасалар, ҳовли-ҳарам, боғ-боқчалар, бино-иморат қилганларни шикоятлар қилиб, шўрлик аҳволотларидан сўзлар эрди». («Тазкирай шуаро» 94 б.)

Албатта, «Жумамасжид» кунботар ёнбошида вазир Исломхўжанинг «рус-тузем» мактаби очилгани, уни тўғрисида мадрасаси қурилгани ва Катта Минора қуриш учун шу ерда яшаб ўтирган одамларнинг уйи, боғу боқчалари йиқилиши Доййни бефарқ қолдирмас эди. Лаффасий: «...бир жума кун Ислом Хўжа Феруз Муҳаммад Раҳимхон Фармони билан намоз жумага борадур. Аммо Отаниёз девонким, Муҳаммад девон ўғли, бир катта гилам-голи келтуриб воизга яқин Ислом Хўжанинг остига тўшайдур. Аммо бул тариқа гилам тўшалганин воиз Юсуф Ҳожи кўриб, Ислом Хўжани андаг танқид этадурки, Ислом Хўжа дунёга келганига мингларча пушаймонлар қилиб, ҳасратлар чекадур» («Тазкирай шуаро» 94 – 95 бетлар.)

Аслида, Дойй вазир Исломхўжа қилиб юрган ишлардан норози эди. Бу ҳақда раҳматлик кекса созанда Абдушариф ота жуда қироатини келтириб ҳикоя қилгувчи эдилар: «Исломхўжа бир сафар жума номозига кечикиб келади. У «Жумамасжид» олдида кўш от қўшилган аравасидан савлат тўкиб тушади-да, уламонинг устини босқилаб, меҳроб томон шаҳд билан келаверади. Ваъзхонлик қилиб турган «Жумамасжид» воизи Юсуф Ҳожи эшон Исломхўжанинг бу янглиғ беписандлигидан газабланиб, уни масжиднинг ўртасида тўхтатиб, қилиб юрган ишлари куфрлигини айтиб ҳақоратлайди ва унга ялтоқлик қилмоқчи бўлганларни ҳам қатғиқ койийди. Исломхўжа бу ҳақоратга чидамай, хонга Дойй устидан арз қилади ва уни юртдан чиқаришни талаб қилади.»

Юқорида келтирган иккала лавҳадаям Дойй тўғрисидаги демишлар қарийб бир хил тасвирга эга. Девонийни бу муносабат билан битган ғазали қўлма-қўл бўлиб кетади. Хон Девонийга нисбатан бирор чора кўрмагани, унинг иқтидорини суйган бўлса не ажаб. Бироқ, шоир даврон сурувчиларда диёнат, шафқат йўқлигини яхши билар эди:

Фигонким, аҳли даврон ичра шафқатдин асар
йўқдур,
Бировким истагай шафқат ани ақли магар
йўқдур.

Ва яна:

Хароб обод оламда вафо ноёб экан билдим,
Қилибман имтиҳон, аҳбоб эли каззоб экан
билдим.

Нечук, Девонийё, дунёда қилғум орзу ишрат,
Фалак иши саропо фитнаи қуллоб экан билдим.

Ёхуд, ўн саккиз ёшларида эл суҳбатидин четла-
шиб, ком топишга харобот ичра (бу дунё лаззатлари-
дан ўзларини тийганлар жойи) кирмоқни битиш:

Тобғасен албатта коминг кир харобот
ичраким,
Айлабон Девонийдек эл суҳбатидин ижтиноб.

Саройда хизмат қилиб бу янглиғ ғазаллар битиш
ҳамма шоирнинг ҳам қўлидан келавермайди. Қисқа
вақт ичида яна бир машҳурлик, серқирра ижод
соҳиби Сангар тарафни, Хивани, Хоразм мулкани
музайян қилди — бу КОМИЛ ДЕВОНИЙ эди.

Сангар

Сангар мавзеси қадимий Хива қалъаси ичидан
оқиб ўтадиган, «Полвон ёпнинг сувин болдай
мазаси», дея куйланмиш Полвон ёпнинг (анҳорнинг)
кун-чиқар томонидаги сўлим маскан.

Сангарнинг бир маъноси: ҳарбий иншоот, ис-
техком, тўсиқ хандаги (рус. окол.) Ерга қазилган
хандакда ётиб навкарлар душман ҳужумини қай-
тарганлар. Хандакда ётиб палахмонга солиб тош, ўқ
отганлар. Тўсиқ истеҳкомида туриб тўп отганлар.

Сангарнинг яна бир маъноси мўғуллар босқини
билан боғлиқ саккиз асрлик узун тарихга эга. Ай-
тишларича, мўғулларнинг жонингизга омонлик бера-
миз дея алдови билан Хива катхудолари қалъа дар-
возаларини очиб берганларидан кейин ёғийлар ша-
ҳар халқини беаёв талон-тарож этадилар, не-не гўч
йигитларни асир олиб, қалъа кунчиқаридан оқиб
ўтадиган Полвон ёп билан туташадиган Сирчали ёп
кўпригидан ўтказиб, кўҳна масжид олдидаги майдон-
да қатл этадилар.

Бу янглиғ ваҳший қонхўрликка чидамаган халқ, асирларнинг қариндош-туққанлари кўҳна масжид тошларини бетартиб бузганча, мўғулларни тош-бўрон қилиб ўлдирадилар.

Бу воқеадан хабар топган қалъа ичкарисидаги мўғул саркардалари майдонни ўраб олиб, санг гарданида қатнашган бари хиваликларни қатли ом қилади. Шу-шу бу майдон номи шаҳидлик майдони ва мўғулларни тош билан уриб ўлдирилишини «санг гардани — тош билан ур, муштла», номи билан атайдилар. Даврлар ўтиб «гардани» сўзидан «гар» қолиб, «Сангар»га дўнган, бироқ халқ тилида «Сангар» бўлиб кетган. Сангарнинг иккала маъносида ҳам тош билан уриш, отиш жарёни, ҳарбий дастуруламал мужассамлашган.

Сангар XIX асрга келиб ҳунармандлар, наққошлар, темирга ишлов берувчи позачилар, тўпчилар элати, файзиёб масканга айланади. Бу ўрамнинг бош бўғинида ҳунармандларнинг етук устаси, замона адабий муҳитига, санъат илмига доҳил инсон Пано тўпчи гураф эди.

Ҳали биринчи ўрис босқинидан аввал, Саййид Муҳаммадхон (1855—1864) даврида хонликда «икки шохали ўн икки тўпи бор эди. Шулардан олтитаси от билан ҳаракат қилишга мўлжалланган. Тўпларни ҳаракат қилдириш Эроннинг қадимги усуллари тарзида қўриқхонасиз ҳаракатланади. Ҳарбий сафарларда тўпларнинг ўқ-дори ва снарядларини бошқа-бошқа араваларга юклаб олиб юришади.» (И.Мирпанжий «Асирликдаги хотиралар» 1997 й. 54 б.)

Эрон генералининг Хивадаги ўн йил асирлик давридаги тўп ва ўқ-дорилар тафсилотини кенгроқ ёритишимиздан мақсад Хива ҳарбий кучлари, навқару тўпчилар аъмолидан хабардор қилмоқчим, Пано тўпчининг довуғи Хивани ҳимоя қилишда, шунингдек, ҳарбий юришлар силсиласида машҳур бўлган ва кўп мартаба хон томонидан тақдирланган, хиваликлар эъзозидан бўлган.

Исмоил Мирпанжийнинг янги асир тушган вақтидаги бир воқеа билан тўпчилар мартабаси неқадар қадрланганини билиш мумкин: «Биз Хивақа келган ўша рамазон ойида хон (Муҳаммад Амин — К.А.) асир тўпчиларининг тўп отиш маҳоратларини силлаш истагини билдирди. Али Султонга асир тўпчиларни келтиришни буюрди. Мен тўпчила-

рга яхши отинглар, мабодо уларга ёқиб қолсангизлар сизларга нисбатан яхшироқ муносабатда бўлишга ҳаракат қилишади деб маслаҳат бердим. Улар ҳам менинг сўзларимни маъқул топдилар, аммо ҳарчанд ўқ отишмасин, ҳеч бири нишонга тегмади. Хон ғазабланди, уларни яна меҳтарга топишиб, яхшироқ (мустаҳкамроқ — К.А.) сақлашни буюрди.» (И.Мирпанжий «Асирликдаги хотиралар» 1997 й. 37 б.)

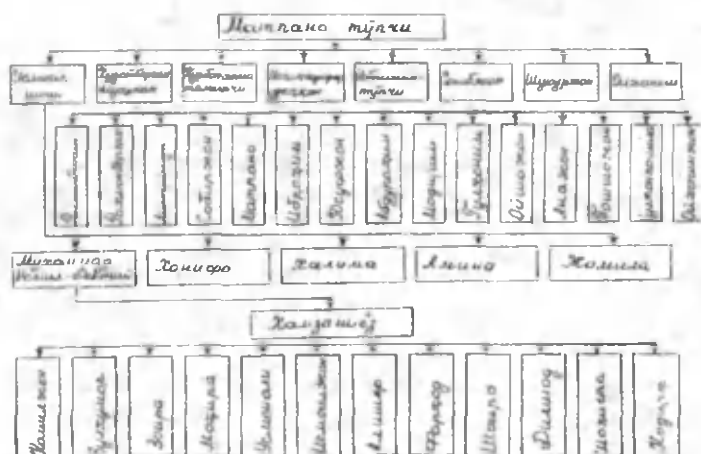
Юқоридаги лавҳадан кўриниб турибдики, нишонга теккизиб ўқ отиш ҳамманинг ҳам қўлидан келавермайди. Пано тўпчидек мерган тўпчилар хонликка ҳаводек зарур эди. Шу сабабдан ҳам уни оиласи билан қалъа ичкарасидан, ҳозирги «Амин чорсу»дан Сангарга кўчирилиши тасодифий ҳол эмас. Сангар, юқорида айтганимиздек, душман ҳужумини қайтаришга мўлжалланган тўсиқ хандаги бўлганидан тўпу снарядлар шу ерга яқин турган ва номдор тўпчининг ҳам яшаш жойининг шу жойга кўчирилиши табиий. Буюм хоннинг Пано тўпчига ихлоси ва катта ишончининг инъикосидир. Шунинг учун ҳам Пано тўпчи дарвозаси олдидаги қудуқдан (бу қудуқдан ҳозир ҳам сув ичишади) хон Феруз сув ичиб, тўхтаб ўтган. Аввало Худо, қолаверса, хон назари тушган хонадон ҳамиша меҳмонлар билан, айниқса, созандаю шоирлар билан сарафроз бўлганига тарих гувоҳ.

Тарих яна бир нарсага гувоҳ — 1342 йили Испания қироли Альфонс арабларнинг Ал-хесирас шаҳрини босиб олмоқчи бўлиб ҳужумга ўтганда испанлар учун кутилмаган ҳодиса рўй беради — ҳавода улар устига қулоқни батангга келтирувчи шовқин солиб ўнлаган ёлингли темир шарлар ёғилиб, олд қатордаги Испан аскарлари қонга беланадилар ва қолганлари парокандалик билан орқага қараб қочадилар. Ал-хесирасга қилинган ҳужум барбод бўлади. Бу темир шарларни отган ўқ отиш қуроли оддийгина «Модфа» (рус. миномет) эди. (Ж. «Моделист Конструктор» М. 1973Ф3 17 б.)

Ҳунармандликка эътимодли Пано тўпчи бундай ўт сочар тўплар ҳақида ота-боболаридан кўп эшитгани сабабли шундай оддий, лекин узоққа отадиган тўп яратиш, унинг овозасини эшитган ҳар қандай ёғий ҳам Хоразм тупроғига шум қадамини босмаган бўлар эди. Ана унда халқ тинч, осойишта, фаровон яшарди.

Шоирлар булбулигўё, созандаю гўяндалар авжи фалакка чиқиб, ижод булоғи яна ҳам сарбаланд бўлар эди. Бу Пано тўпчининг ширин ўйлари. Аввалам кўп миқдорда темир йўқ, бўлгандаям уни қайнатишга катта қозон, катта босимдаги ёлинг, қолаверса, тўп қолиплари, уни ясашга асбоб-ускуна даркор. Шундаям хонликда бор тўпларни бетўхтов отишга шай қилиб қўйиш, ишдан чиққанларини тузатиш, яроқсиз ҳолга келиб қолганларини таъмирлаш ишлари Пано тўпчидек ҳунармандлар зиммасида эди.

Матпано тўпчи шаҳариси

Пано тўпчининг икки ўғли — Хударян (Худойберган) ҳамда Исмоиллар отасидан андоза олиб, даврининг етук наққошлари, моҳир созандалари бўлиб етишдилар. Улар муҳр ўйиш санъатини ҳам эгаллаганлари боис — «муҳркан» бўлдилар. Уларнинг авлодлари ҳам Хоразм олти ярим мақомининг ўткир билимдонлари, ҳуснихат хаттотлари, ўймакор наққошлари бўлиб етишдилар. Худойберган муҳрканнинг фарзандлари Собир, Юсуф, Карим, Матпано ва бошқалари шоир, созанда, наққош, турли соҳа ҳунармандлари, (Матпано Худойберганов Суханвар тахаллусли шоир, машҳур ҳофизлар Ҳожихон Болтаев, Комилжон Отаниезовларнинг устози, Хоразм олти ярим мақомини ўргатган табаррук инсондир) Исмоилнинг яккаю-ягона ўғли Комилжон Бобожон Тарроҳ китобида алоҳида меҳр

билан таъриф берганидай: «У (Комил Девоний — К.А.) беш илмга эга эди. Аввало, агар асбоб бўлса, бешотар милтиқ тузатар, иккинчидан, олти ярим мақом соз чертмоқни билар, лекин айтмоқни билмас эди. Учинчидан, яхши хушхат котиб эди. Тўртинчидан, яхши шоир эди. Иккинчи Навоий дейиш мумкин эди. Бешинчидан, яхши ислимкор наққош эди.» («Хоразм навозандалари» Т. Ғ.Ғулом номидаги нашриёт 69 б.)

Албатта, Бобожон Тарроҳ Комилжон ака билан хон саройида ўн йил бир даҳлизда ўтириб, бирга ишлаганидан, шоирлиги ҳақиқатдоям ўша давр ижодкорлари ичида бир қадар юқори турганиданми, иккинчи Навоий деб улуғлашида дўстига нисбатан меҳрибонлиги сезилиб турибди.

Мана, қадимий «Сангар»дамиз. Хон боғи номи билан аталувчи ҳозирги «Орқа тозабоғ» маҳалласи. Бирдан борлиқ ҳаёлим билан Комил Девоний яшаган даврга лўғғиб кетаман. XIX аср бошларидаги Хива. Унинг кунчиқарида қадимий Сангар, кунботарида мевастон... Матёқуб позачиларнинг, Пано тўпчиларнинг ёлға қараган кунгурали дарвозалари, боғли-боқчали серфайз ҳовлиларини қалбан ҳис этаман. «Муҳркан»лар ҳовлиси кунботар ёнбошидан ўгадиган Баротнинг кенгина солмаси, (ариғи) хоннинг боғи ёни билан қадимги Урганч — Хива йўли бошидаги Тўранинг ҳовлиси томон оқиб бораётгандай, унинг торроқ жойидан кимдир ҳатлаб ўтиб, «поза» - чилар томонга ўтиб кетгандай, ҳаёлларимни гўзғитиб юборди. Полвон ёп бўйлаб аста қибла томон одимлаймиз. Ана, ҳозирги Феруз номли мактаб ўрнидаги кўл орқасидаги баландликда жойлашган кунгурали Маткарим сайиснинг ҳовлисида ёнгина Мадамин (Мадамин Маткаримов, Хива туманига кўп йиллар раҳбарлик қилган) югуриб чиққандай бўлди. Олис хотиротлар гирдоби ҳаёлимни бир нафасда қадим элат ҳаёти кучоғига тортди.

Бу элатда ўз ҳунару усталиклари орқасидан танилган жуда машҳур кишилар яшарди. Шу кунлардаям файзини йўқотмаган бу ўрамда ўтган машҳур аждодларнинг салоҳиятли фарзандлари истиқомат қилади, баъзилар ота касби — ҳунармандчилик билан шуғулланади. Комил Девонийнинг чироғини ёқиб ўтирган неваралари Усмонжон билан, Фарҳоджонларнинг бирови қўли гул қурувчи, бирови мағ-

нитофон, телевизор тузатадиган уста.

Комил Девонийнинг ўгли Ҳамза ака, «Мева-стон» маҳалла фуқаролари йиғини раиси Иноят ҳожи билан шоир яшаган уйга замонавий дарвоза орқали кирамиз. Ичкарига илк қадам қўйишимиз билан чап тарафдаги анвойи қизил гуллар эътиборимизни тортади. Гулларга қараб қолганимни илғаган Ҳамза ака:

— Ина шу ер аввал ҳам (отамлар яшаган даврда демоқчи — К.А.) гулжойи эди. Ина бу ерда икки метрча баландликда эни саккиз-тўққиз метр, бўйи ўн беш метр чамаси келадиган Чодра (усти тахта пол қилинган айвон) бор эди. Унинг кунчиқарида ҳайбатли гужумлар соясида сарҳовуз бўлгучи эди. Кунботарида Полвон ёп гумбирлаб оқарди. Ёп ҳозиргидай кичкина, кўримсиз эмасди. Унинг унг соҳили баланд рош. Эшигимиз олдида катта-катта, мазали балх туллари бор эди. Ҳозир шундан бизни эшигимизда биттаси, Хударган муҳркан бобомнинг эшигида биттаси қолган, мазаси шу-шу тотли, бўлиқ-бўлиқ... — Ҳамза ака анчайин жим қолади. Ўйларига ҳалақит бермайман. Худди отаси дўстлари билан жамлашиб ўтиргандай бўлдим, кўзлари равшанлашиб, — Мана шу Чодрада ўгириб отам (Комил Девоний) созанда ёру-биродалари билан мақомлардан тонготар соз қилар эди...

Машҳур фотограф Худойберган Девонов шоирнинг уйида олган сурат: ўртада гижжак чалиб ўтирган — Комил Девоний.

Сангарнинг довуғи шеърларда, қўшиқларда акс этган. Хоразм халфачилигининг етакчиларидан бири, ажойиб шоира Ожиза (Онабиби қори Отажонова) куйламиш:

*Манзил жойим Полвон ённинг орқаси,
Мени ҳайрон этди Хива қалъаси,
Полвон ённинг сувин болдай мазаси,
Кездим кўп жойларни, Сангар яхшидир,
Сангарда очилган гуллар яхшидир.*

Хивада қарийб барча халфалар бу қўшиқни соғинч ҳисси билан куйлагувчи эдилар. Одамнинг яшаш манзили, ўтирган ўрами, киндик қони тўкилган ерига бўлган муҳаббатини тараннум этгувчи бу қўшиқни қачон эшитсам, Комил Девонийнинг: «Жон борича эл ичидан чекма бошингни», дея тақдир тақозаси билан Хивадан Тошҳовузга кетиб яппаган даврида шогирди шоир Партавга ёзган шеърий мактуби кўз олдимга келаверади.

Кези келганда шуни айтиб ўтиш жоизки, «Сангарда очилган гуллар яхшидир», дея куйланишида ўзга бир меҳр бор. Аслида, хиваликлар қадимдан гулга ўч, муҳаббати баланд халқ, аммо Муҳаммад Раҳимхон соний—Феруз замонида бу нарсa, айниқса юрт қизил гулини ўстиришга иштиёқмандлик жуда зўрайган. Устоз созанда Абдушариф ота ўша замонларни биррав кўз олдидан ўтказиб: «Воҳ-воҳ, насини айтасиз, Сангарни кўпригига чиққанда Хивадан келадиган қизил гулни исидан (ҳидидан) бошингиз айланар, маст бўлар эдингиз. Хиваликлар қизил гулни қулоқлари остига қўйиб юришни яхши кўрар эдилар. Хон Ферузнинг бир танобдан ортиқ ерига гул экилган экан. Ҳар замон хон саломга келган фарзандлари, невараларига қиладиган иши гул тақдим этар экан, вой-бўй!.. Хон Пишканик қишлоғида бир гулчига айтиб гужумга гул соптирган» (пайванд қилдирган)

Абдушариф ота сўзларини тамом этмай туриб Огаҳийнинг ушбу мисраси лоп этиб хаёлга келади:

*Қилғил томошо қомати зебоси бирла оразин,
Гар кўрмасанг гул бўлғонин пайванд шамшол
устина.*

Дарвоқе, гул, боғ мавзуида бошқа шоирлар қаторида Комил Девоний ҳам кўп қалам тебратган.

Ва негaдир Ожизa қаламига мансуб саналиб кели-
наётган «Сангар» шеъри Комилжон akaга тааллуқ-
лимасмикaн, у жонажон Хивасидaн, Сангаридaн
айрилиқ онлари қоғозга туширмадимикaн деб ўйлаб
қоламан, негаким, «Ожизa Хиванинг «Қушчи Кат-
табоғ» қишлоғида таваллуд топган. («Ожизa. Шеър
ва достонлар» Т. 2003 й. 6 б.)

Демак, Ожизa «Яшаш жойим Полвон ёпнинг
орқаси» дея олмайди, лекин Ожизa Комил Девоний
уйида бўлиб, ундaн шеър, қўшиқ айтиш илмини
ўргангани маълум. Боз устига шоирнинг ўғли Ҳамза
акадaн «Сангар» отамнинг шеъри, онам Қурбонжон-
бикадaн эшитганман, қолаверса, Онабиби қори
айтадиган «Манзил жойим Полвон ёпнинг орқаси,
Мени ҳайрон этди Хива қалъаси» эмас, иккинчи
қатори «Изинда айланар Хива қалъаси». Онабиби
қори билaн отам кўч ҳaмкорлик қилганлар, баъзи
шеърлариини таҳрир этганлар деганидaн кейин,
бироз ишондим.

Яқинларда мусиқа муаллими Озод Матёқубов
ҳaм «Сангар» шеъри устида ўз фикр-мулоҳазалари-
ни қоралаб юрган экaн. Ҳатто шеърнинг «Савти
суворий» услубида ижро қилиш нотасини ҳaм яра-
тибди. Шундаям:

*Сангарнинг боғидaн олма келтирдик,
Емадик, ичмадик, ўйнаб ўтирдик,
Дастурхон устини гулдaн тўлдирдик,
Кездим кўп жойларни, Сангар яхшидир,
Сангарда очилган гуллар яхшидир,—*

деган, Комил Девонийдек забардаст шоир наз-
мидaн йироқ сўзлар йиғиндисини ўқигач, барибир
aнчайин жўн, бу шеър устоз қаламига мансуб
бўлмаслиги керак деб юрдим, бироқ бир суҳбати-
мизда Ҳамза aka Пaртaв домланинг аламзадалик
билaн айтган сўзини қайд этди: «Эҳ, нендин замон
бўлди, кучли ғазалингни газигларда босмайдилар,
eнгил-елпи ёзсанг чоп этадилар. Ахири ноиложлик-
дaн «Очил-очил» деган мусаддас ёзиб бердим,
босдилар, афсус. Балки, ундай шеърлар ҳaм керак-
дир, лекин жуда eнгил, жўн.»

Ана шу гапдaн кейин, иккиланиш фикрларимни
яна устоз фойдасига йўйдим. Ахир:

*Сангарнинг боғида шиша қоңилар,
Киргандан сўнг шиша қору ёңилар,*

*Одамлари ваъдасига топилар,
Кездим кўп жойларни, Сангар яхшидур,
Сангарда очилган гуллар яхшидур,—*

дея, ўша замонда ойна — шишали эпиклар яшаш расм бўла бошлаган ва буям Сангарда қурилган иморатларда ишлатилгани, янги топилдиқни содда ва теран ифодалаш Комил Девонийдек шоиргагина насиб этиши мумкинлиги бу шеър устозники бўлса ажабмас деган ўй келаверади. Ва яна бир нарсани таъкидлаш жоизки, Ожиза халфа кейинроқларда шеърнинг кўп жойларини ўзига мослаб ўзгартирган бўлиши ҳам мумкин. Унинг устига оғиздан-оғизга ўтиб баъзи сатрлар анчайин ғализликка юз тутганини кўряпмиз. Адабиётнинг фидойи муҳиб, Республикада хизмат кўрсатган халқ таълими ходими Иўлдош Ҳажиев ўзининг «Адабиётдан ёндош дастур бўйича қўлланма» китобида Ожиза ижодига тўхталиб «Сангар» шеърининг иккинчи бешлигидаги иккинчи сатрини «Шоҳасига ишқу анбар сочилган», дея берибди, (ушбу китоб 23 б.) ваҳоланки «ишқу анбар»мас, «мушқи анбар», жудаям тўғриси — «мушк-анбар». Ҳатто УрДУ профессори С.Рўзимбоев ушбу сатрни тўғри бериши билан уям «мушқу анбар», деб андак ғализликка йўл қўйган.

Бу Комил Девонийнинг Октябрь тўнтаришидан кейинги даврлар ижод маҳсулидир. Унинг сермахсул, мантиқан теран, гўзал ғазаллари юқорида қисман айтганимиздек, ўн етти-ўн саккиз ёшларида кўзга ташланган. Бунга албатта, устози Доийнинг таълим-тарбияси, Навоий, Мунис, Огаҳий, Комил Хоразмийга ўхшаган мумтоз адабиётимиз намояндалари асарларини қунт билан ўқиш, ўрганиш, араб, форс тилларида ёзилган жаҳон адабиёти билан танишиш, тасаввуф илмидан воқифлик, Насимий, Фузулий, Машраб ғазалларидан илҳомланиш асосий таянч, фикран суянч бўлган.

Айниқса, Алишер Навоий ғазаллари шукуҳи ила шеърятга қадам қўйган Комилжон ҳайрату ҳавасини яширолмас, туну-кун машқу мутолаа қилар, ёзганлари ўзига маъқул келмас, ўчириб ёзишдан эринмас эди. Навоийнинг мана шу бир байти унга неча тунлар ором бермаган:

*Гул қулоғин чун оғир қилмиш кириб шабнам суви,
Неча, эй, булбул, ишинг доим фиғон бўлғусидур.*

Ва ниҳоят Комилжон ҳам гул бобида машқ қилиб кўрди:

*Зеб ила саҳни чаманда бўлди то хандон гул,
Бог аро булбулни қилди хуснига хайрон гул.*

Бу байтни замонасининг етук шоири Табибий мақтагач, Комилжон давом қилдирди ва «Мажмуа» - га кирди. Табибий унинг ушбу «Мажмуага кирган» тўқсондан зиёд ғазалига алоҳида-алоҳида маснавийлар ёзган. Масалан, китобдаги 3067 рақамдаги Девонийнинг «Манга то ул санам ҳуснин намоён эттию кетти», деб бошланувчи ғазалига мана бу маснавийни битган:

*Бу ҳам фазли Девонийдунгур асар,
Ки этмиш зуҳур анда неча ҳунар.*

«Мажмуа»га 1075 рақам билан кирган ғазалида Девоний ҳам шу мақтовга лойиқлигини таъкидлайди:

*Шарҳ этар эрсак ҳолимиз сизга ажаб эмас дурур,
Чунки замона аҳлининг муншийи номдоримиз.*

Ғазал маҳбубга атаб, ўзини таништириш баҳонасида:

*Сўрсангиз гарчи ҳолимиз,фурқатингизда субҳу шом
Хайли боло рафиқимиз, йиғламоқ ўлди коримиз.—*

дея айтилгани билан ҳали йигирма ёшга тўлмаган шоирнинг ўз қадрига етгувчи битиклари, унинг етук ижодкор сифатида шаклланишидан дарак эди.

У қунт ила изланишлари, ўрганишлари замирида Навоийга эргашиб, тақлид қилмоқчимас, фақат устознинг Хиротда яшаб, ғазалларини соф гуркийда бити-шига ҳайрати баробарида, ўзиям араб ва форс тилларини яхшигина эгаллаган бўлса-да, фақат ўзбекча сўзларни ишлатиб гўзал мисралар яратмоқчи, ўз навбатида форсийда ғазаллар иншо этиш умиди ҳам йўқ эмас. Шундай ҳам бўлди — форсийда қатор ғазаллари яралди, бу бошқа мавзу.

Навоийнинг мана бу байти-ку, Девоний шуурини неқадар сарафроз этди:

*Қилди чун соқий лаби етган қадаҳ хушингни маҳв,
Қилди чун соқий лаби етган қадаҳ хушингни маҳв,
То абад зинҳорким, ойилмағайсан, эй кўнгул.*

демасдан соф Хоразмча «ойилмоқ» сўзини ишлатганига ва ушбу лафзга нечоғлик улкан маъно юкла-

ганига қойил қолган бу дилбар шоири замон, албатта, ишқий сармастлик завқини ҳам сурган, баъзан тўғри маънодаги шаробдан мастлигидан айилганда, юқоридаги устози байтини мийиғида кулиб такрорлаганча, ўзининг ҳофизлар хонишидаги машҳур «Қасам» мухаммасини яратган бўлса не тонг:

*Дўстлар, янчинг бошим санги маломатдин бу ғам,
Жойидур ушбу жазо балки манго албатта кам,
Етмасин чунки яна бу нуктадин аҳбоба ғам,
Гуссайи гарду алам ҳар нечаки ўлдурса ҳам,
Эндилар май ичмагайман, бодадин қилдим қасам.*

Қаранг, мухаммасда ўқувчи тушунмайдиган бирор сўз йўқ. Уйноқи, содда ва шунинг баробарида ҳамма ҳарфу нуқталари жойи-жойида. Фақат ушбу юқоридаги бешликнинг учинчи сатри: «Етмасин чунки яна бу нуктадин аҳбоба ғам»даги «аҳбоба» сўзининг ўрнига, балки напирга тайёрловчилар, балки босма-хона ходимларининг хатоси бўлса керак «аҳбоби» бўлиб чоп этилган, тўғрилаб ёзишга жазм этдик. Ҳамда бешинчи сатрдаги: «Эндилар май ичмагайман, бодадин қилдим қасам»ни Ўзбекистон халқ артисти Ҳожихон ака Болтаев ҳам, у кишининг укалари машҳур ҳофиз Нурмамат ака Болтаев ҳам «Эндилар май ичмагайман, деб бодадин ичдим қасам», дея куйлагувчи эдилар. Уларга ишонмаслик мумкин эмас, негаким улар бу қўшиқни шоир тирик вақтида, ҳатто у қатнашган давралардаям куйлаганлар.

Мактуб

Инқилобдан яхшиликлар кутган Девоний бошида кўп ўтмай қора булутлар айлана бошлайди. Саййид Абдуллахон ва унинг авлодлари, Хиванинг мана-ман деган мансабдорлари, илм-маърифат вакиллари бирин-кетин сургун қилинадилар. Девоний ким? Сарой девони, хон хизматидаги сулола фарзанди. Лекин, эл оғзига тушган етук шоир Комил Девоний бу замонда давр нафасини ўз вақтида илғаб, Ватан, миллат, тараққиёт борасида ўз сўзини айтмоқда эди:

*Сўрмоқ недундир бўйла тараққийдан аломат—
Азроплан эмасму номидори тараққий.*

*Девоний, сен ҳам ватану миллатинг учун,
Жон ила гулинг айла тарафдори тараққий.*

Бу шеър 1920 йили ёзилган. Шунга қарамасдан

болшовойларнинг ашаддий тарафдорлари, тушуниб-тушунмай «янги замон» чироғига мой қуяётганлар, бошларига бирдан «Ильич нури» тушиб, босартусарини билмай қолган айрим бесаводлар кўзига аҳли зиё пешқадами Комил Девонийдек забардаст, етук одамлар ёмон кўринар, уларни гоҳ очиқ, гоҳ пинҳона ғийбат қилардилар. Ҳаётдан зада бўлган шоир 1921 йили «Яхшидур» ғазалини ёзади ва бу шеър тез орада ҳофизларнинг севимли мулкига айланади.

*Гар миниб аэроплан, ногон ила учсак ҳаво,
Иккимиздан биримизни ерга урган яхшидур.*

*Сўрсалар оламда, Девоний, не яхши, ман дерам,
Суҳбати ноаҳилдин бўш бўлса зиндон яхшидур.*

Ана шундай қалтис бир вақтда, яъни 1922 йили Ҳамза Ҳакимзода Ниязий Хивага келади. Ҳакимзода Девонийдек созу суҳбат, назми ўткир ёшлар билан тез тил топади. Академик А.Қаюмов ёзганидек: «...Хоразм халқининг ҳаёти, тарихи, маданияти, адабиёти ва музыкасини чуқур ўрганган, ўз асарига Хоразм куйларидан музыка ёзган. ...Драматург Зиннат Фатхуллин ўз эсдаликларида Ҳамзадан эшитган қуйидаги воқеани ҳикоя қилади: «Ҳамза Хоразмдалигида «Хоразм инқилоби ёки хоннинг сўнгги кунлари» пьесасини ёзган. Пьесани Хива шаҳрининг бадий ҳаваскорлар коллективи сахнага қўйган. Ҳаваскор артистлар орасида маҳаллий бойларнинг болалари ҳам бор экан. Уларга, албатта, Ҳамза яратган хон образи ёқмаган», («Танланган асарлар» 2 жилд Ғ.Ғулом номидаги нашриёт, 1983 й., 120—122 б.)

Не бўлгандаям Ҳакимзоданинг Хивага ташрифи зиёли ёшлар бошини бир мавсум қовуштирган — меҳмондорчилик, мушоиралар, мусиқий базмлар авж олган. Дастурхонли, одамшаванда Девонийнинг ку, куни тукқан — Ҳакимзода унинг уйида яшаган. Уни руҳан ёқтириб қолгани учун ҳам 1932 йилда тутилган ўғлига Ҳамза дея исм қўйган.

Ҳакимзода Хивадан кетгандан сўнг ҳам юраклардаги жўшқинлик, ўриснинг янги чиққан чиптали коньяги билан шаробли ўлтиришлар анча давом қилди. Бироқ, муҳит маҳсули — оғизорачилик, ҳасад-гўйлик, такаббурилик бир-бирларини инқилобнинг кўз илғамас мавту маломат ғилдираклари остига ота

бошлайдилар. Очиг кўнгиллиги боис ҳеч кимдан ҳадиксирамайдиган Девонийни бир зиёфатда кўпроқ мактаб ичираверадилар. Анчайин кайфи ошиб қолган шоир ҳали замон бундай гулу-ғашликлар бўлиб турмайди, Хоразм Республикаси алоҳида ўсиб-улғаяди, ўзимизнинг пулимизни босамиз (у хон замонида муҳрларни зарб этишда фаол иштирок этган, мадрасаю хонақоларнинг қопу, дарвозалари, зулфию ҳалқаларига шеърый парчаларни чиройли ўйиб ёзганига хусусан Хива пулини зарб қилганига ишора қилади) ва ҳоказолар деб даврада ўтирган айрим «қизиллашган» кекирдакли иштирокчиларни қаттиқ қойийди.

Барибир шоир-да, 1922 йили юқоридаги машҳур «Қасам» газалини битади.

*Мастлик вақтида тил гуфторидин шармандаман,
Сўз эшитмай ўз сўзим такроридин шармандаман,
Дўст олдида забон озоридин шармандаман,
Ҳолима санги маломат боридаин шармандаман,
Эндилар май ичмагайман, бодадин қилдим қасам.*

Шундан кейин унинг бошидаги қора булутлар янада қуюқлашади. Дўстлар унга вақтинча бўлсаям Хивадан қочишни маслаҳат беришади. Маълуминг-изким, инқилоб талатўми, ўттизинчи йиллар бўҳрони боис жон сақлаш илинжида баъзи шоиру созандалар Хивадан, у пайтларда кўздан олисроқ кўринган дарё ортига, Тошҳовузга, Илонлига, Чоржўйга қочишган. Гўё у ерлар тинчу қатағондан қутилиб қолиш илинжи бордек. Девоний ҳам бир кечада Тошҳовузга ўтиб кетган.

Устозга муносиб шогирд

Устозга муносиб шогирд бўлмоқлик ҳам тириклик аъмолининг ноёб мулки. Бу мулк соҳиби ҳамма замонлардаям муккарраму азиздир. Девоний назарида, унинг ўша машғум йиллар ҳижронига ҳамдари, ҳамнишин бўладиган муттақо шогирд — болшовойлар тўнтариши даврида мумтоз адабиётимизнинг ёрқин давомчиси сифатида ярақлаб чиққан улкан шоир Партав эди.

Билҳақ, Матлатиф охун ўғли Ота Маҳзум Партавнинг (1903—1956) газалларини, мухаммасларини Хоразмнинг забардаст қўшиқчилари — Мадраҳим

Шерозий, Ҳожихон Болтаев, Комилжон Отаниёзов ва бошқа устозлар ихлос билан ижро этганлар. Замона зайли ила ўзини одамлардан четга тортган шоир сўзларини бутунги кундаям санъаткорлар меҳр билан айтиб юрибдилар.

*Ётиб ёри панода дийдаи элдин ниҳондурман,
Жунун тугёнигдин тийри маломатға нишондурман,
Бу ҳолат бирла гар афсонаи аҳли замондурман,
Кезарман ишқ шаҳристонига бир карвондурман,
Матон ҳусн олурға жон бериб ҳар сў равондурман...*

...Айрилиқда Девонийнинг чамаси турмуши яхши бўлмаган кўринади у Хивага, «Инқилоб қуёши» газетида адабий ходим бўлиб ишлаб юрган Партавга бир шеърий хат йўллайди.

Албатта, Девоний, Партавга бежиз мактуб жўнатмаган. Юқорида таъкидлаганимиздек, 17--18 ёшларида шоирлар назарига тушган Ота Маҳзумни Девоний ўзига яқин олган. Улар ўртасидаги дўстлик ва ҳурмат умрларининг охиригга нафасигача давом этган. Партав ҳам шоирлардан Комил оғасига кўпроқ суянган, ёзганларини биринчи бўлиб унга кўрсатиб маслаҳат олган содиқ шогирд эди.

Ота Маҳзум Аваз Ўтарнинг жияни Саодат-бикага уйланади. Девоний оташнафас дўсти Аваз ҳурмати тўйбоши бўлган, Петербургдан олиб келган янги скрипкасини тиззасига қўйиб сайратган, қувнаб-яйраб мушоирада қатнашган.

Партав ҳам устоз хатини жавобсиз қолдирмайди — ўзининг шеърий мактубини йўллайди. Девоний шеърий мактубини:

Тақдирни ҳар толеъ вожгун эта билмас,

деган сўзлар билан бошлайди ва «толеъ» калимаси орқали ҳеч қандай давлат иқтидори тақдирни тубдан ўзгартириб, вожгун этолмайди деган маънини илғари суради. Бу билан у Хивадан кетиш сабабининг гўё изоҳини ҳам беради.

Албатта, Партав бун аниқ фаҳмлайди ва устоз фикрини қувватлаб ёзади:

*Хуш аҳлини дунё ғами дилхун эта билмас,
Дин тарки хирад ҳайлини маъзун эта билмас.*

Чунончи: назари очиқ, ҳушёр одамларни дунё ғами дилхун қилолмайди. Зеро, дин ҳам ақл куч-қувватига суянишга чорлайди, дейди.

Девоний учун юртни тарк айлаш фақат қисмат ҳукми эмас, балки идрок иши ҳам эди. У ҳижратни Ватан ўрнида кўрганлигини таъкидлайди:

Идрок ила ман тарки гуёрни Ватан этдим.

Партав эса ҳали ёш, шўро сиёсатининг ҳийла-найрангларини англайдиган даражада эмасди. У «шўролар мардуд» бўлишдан кўра, уларнинг сафида гуриш, янги турмуш, айниқса, янги маданият равнақига ҳисса қўшишга иштиёқманд эди. Унингча, шўро муҳити одамларидан четлашиш, тарқоқликка бош қўшиш ва илм — мърифатдан маҳрум бўлишнинг аини ўзи ҳисобланарди:

*Эй дил, маданият сори тез айла хаёлинг,
Тарқоқлик эли кашфи Фалотун эта билмас.*

Устозининг дилини оғритмай, қилган ишига норозилик билдиради — тарқоқлик илми Афлотунни кашф қилолмайди, деб жипслашишга чорлайди.

Девоний ҳам дил тубидаги ҳасрат ва андуҳини яширмайди:

*Девоний нетай эмди боло заҳрини ичмай,
Май бирла ғамим чорасин афъюн эта билмас.*

Ўз навбатида Партав Жамшид давридагига монанд қурилиш, яратишлардан сўзлайди. Шуларга нисбат берилажак шодлик майидан бошқаси уни мамнун этолмаслигини айтади:

*Жам қурилиш жомини қил мўл-мўли мабрес,
Бу журъадин ғайри мани мамнун эта билмас.*

Гап шундаки, фикр-қарашларида қанчалик фарқ бўлмасин, Партав устодига эҳтиромини сақлайди ва бир қадар худбинликка берилганини эътироф қилгандай дейди:

*Тил сақла адаб таркидин устодинга, Партав,
Худбин сўзи зарбаси азбун эта билмас.*

Яъни, худбин сўзи зарбасини ҳеч нарса тотли — азбун эта билмас, дея куйилади у.

Барибир, Девоний қатагон қурбони бўлди. Ин-қилобга ихлос қўйган Партав ҳам бу ёвузликдан четда қолмади. Арзимас бир баҳона билан уни ҳам қамашган, қийнашган. Рўшнолик кўрмай у 1956 йили вафот этган. Қабри Янгиариқ тумани, Оқмачитдаги

Гулхўжабува қабристониди. Аммо устози Комил Девонийнинг дафн этилган жойи маълум эмас.

Ушбу шеърӣ мактубларнинг тарихи узун. Бундан ўттиз уч йил муқаддам, яъни 1972 йилда, шаҳар шифохонасида мен билан ёнма-ён даволанаётган Райим Отажонов (Ориф) деган санъат ихлосманди, касби савдогар бўлсаям, озми-кўпми шеърлар ҳам машқ этиб турадиган, закий бир инсон ёддан шу иккита шеърни айтиб берган, мен ёзиб олгандим.

Яқинда қораламаларим орасидан анчайин ранги ўчган ўша кўчирма чиқиб қолди. Қарангки, ўша вақтда Комил Девонийни, Партавни кўрган, гурунг қилган одамлар ҳали ҳаёт эди. Турмуш ғала-ғовурлари, умр тезравлиги, бугун сўрайман, эрта сўрайман деб, шаппотдай қоғозга ёзиб олганим бошқа битикларим орасида қоришиб қолиб кетгани боис, ана-мана дегунча шунча йиллар ўтиб кетибди.

Мумтоз адабиётимизнинг бу икки забардаст шоири шеърларини ёд олган, қўшиқ қилиб айтганларга меҳринг ошиб кетади ва бадий сўзнинг боқийлигига яна бир қарра ишонгинг келади.

Ушбу шеърӣ мактубларни такрор ўқиб, оғиздан-оғизга кўчганиданми, мисралардаги аслият ёддан кўтарилганиданми Девонийнинг тўрт, Партавнинг беш байтинигина айтиб берган эди, холос. Қолаверса, баъзи сатрларда андак ғализлик сезилдики, асл нусхасиз буни ҳам тузатиш қийин. Яқинларда Отаҳий номидаги жамғарма томонидан профессор Н.Қобулов нашрга тайёрлаган Партавнинг «Созга кўчган сатрлар» китоби нашр қилинди. Унда Партавнинг ушбу ғазали етти байт, бироқ сўзлари кўчирмадан айрича бўлсаям, уч байтида ўхшашлик бор.

Райим ака Отажоновдан ёзиб олган кўчирмамни адабиётшунос дўстим Иброҳим Ҳаққулга кўрсатдим. Шеърларни ўқидик. Айрим сўз ва иборалар устида мулоҳаза юритдик. Охири Девоний билан Партав мактубларини ёзиб олганимдай қолдиришни маъқул кўрдик. Мана ўша кўчмирма:

Девоний:

Тақдирни ҳар толеъ вожгун эта билмас,
Тун зулматин оқ чарх эса, собун эта билмас.

Идрок ила ман тарки диёрни Ватан этдим,
Хушёр бўлса бу шевани Мажнун эта билмас.

Жон бори́ча эл ичидан чекма бошингни,
Хизматни ҳатто эр дема, хотун эта билмас.

Девоний нетай эмди бало захрини ичмай,
Май бирла ғамим чорасин афъюн эта билмас.

Партав:

Хуш аҳлини дунё ғами дилхун эта билмас,
Дин тарки хирад хайлини маъзун эта билмас.

Фардеки эмас дарёйи шўро́лара марду́д,
Муфлислар они дард била дархун эта билмас.

Жам қурилиш жомини қил му́л-му́ли мабрес,
Бу журъадин ғайри мани мамнун эта билмас.

Эй дил, маданият сори тез айла хаёлинг,
Тарқоқлик эли кашфи Фалотун эта билмас.

Тил сақла адаб таркидин устодинга, Партав,
Худбин сўзи зарбаси азбун эта билмас.

Қисмат

*Не янглиғ сабр этай, ҳажр ичра мен ёримни
соғиндим,
Юзи гул, сочи сунбул сарви рафторимни соғиндим.*

Шоирнинг ўн бармоғида ўн ҳунари бўлгани билан суйган еридан, тупроғи кузларига тўтиё бўлган Хивасидан, илк муҳаббат тотини шимган Сангаридан айрилиқ уни эзар, дўстлар дийдорига ташна қилар эди. Яхшиям машҳур Маткарим ҳофиз Тошҳовузда унга бошпана берди, тўю-маъракаларга олиб борди, янги тапшиқ этилган ҳаваскорлар труппасига ошно этди.

У қўшқаноти, янги уйланган Назар маҳрам қизи Қурбонжонбикани Тошҳовузга олдирди. Лекин у пайтлар кўликида, (эшак, от, кема) асосан пойи-пиёда борилганидан Тошҳовуз узоқ бўлиб кўринган бўлса ажаб эмас. Юрт соғинчи эр-хотин икковини бирдай беҳаловат қилиши боисидан Девоний ҳомиладор Қурбонжонбикани Хивага жўнатади ва 1932 йили ўғли Ҳамза она замин қўйнида дунёга келади.

Бу йиллар дарди, «балойи ҳажр»га мубталолиғ Девоний ижодида ҳам юксалиш, «жаҳон қасрини пурхатар» кўрмоқ йиллари бўлди.

*Фигонким, аҳли даврондин муҳаббат орзу айлаб,
Ки ҳар кимга вафо қилдим, басе ондин жафо кўрдим.*

*Очиб ҳасрат била кўзни томоша чоғи, Девоний,
Жаҳон қасрин таажжуб пурхатар ваҳшат кўрдим.*

Бу янглиғ ҳасрат ила энди Тошҳовузда қололмасди. Яна дўстлар далдаси билан Хивага қайтади. Ўзбекистоннинг 10 йиллик байрамига атаб 1934 йилда «Ўзбекистон маркази», кўклам экишига боғлаб «Фасли баҳор эрур» (16 апрель, 1935), «Май байрами», Хивада чиқадиган «Инқилоб қуёши» газетасининг 15 йиллитига бағишлаб «Газет» ва бошқа шеърларини яратади.

Девоний ҳар вақт ҳам ўз ижодига содиқ қолган. Ҳатто байрамона шеърларидаям тағмаъноли, қочиримлар қилади:

*Тўйи ўн беш йилгадир, ўтди «Қуёши инқилоб»,
Хоразмдан катта бир ному нишон этди газет.*

Ўтди «Қуёши инқилоб»нинг азобидан қўрқмасликдаги сўз ўйини шоирнинг бағоят усталиги, далерлигидан нишонадир. Яхшиям бахтига 1935 йили Марказий ташкилотда ишлайдиган Қурбон Берегин Хоразм адабий муҳити тарихини ёзиш учун уни Тошкентга олдиради.

Девоний бор маҳоратини, хотирот қувваи ҳофизасини ишга солиб, энди эмин-эркин ишлайман деганида қатағон отлиғ машғум арава ўзининг маҳобатли ғилдираклари билан миллат гулларини эзиб, шоирман деган зуккои замонларни янчиб кела бошлайди. У дардини газалларга, мухаммасларга тўқади.

*Ҳар жароҳат малҳамин, эл истар, аммо воқеан,
Қон юрагимни кўринг жуз захми пайкон истамас.*

Ва яна:

*Жаҳон тўфон ўлибдур йиғламоқдин ашки борингға,
Тараҳҳум айлабон фурқат аро афғону зорингға,
Ажаб эрмас қуёш янглиғ етушса шоми торингға,
Хароб ҳолингни, Девоний, рақам то айла ёрингға,
Жафоси не эса тортиб, уммид этгил вафосидин.*

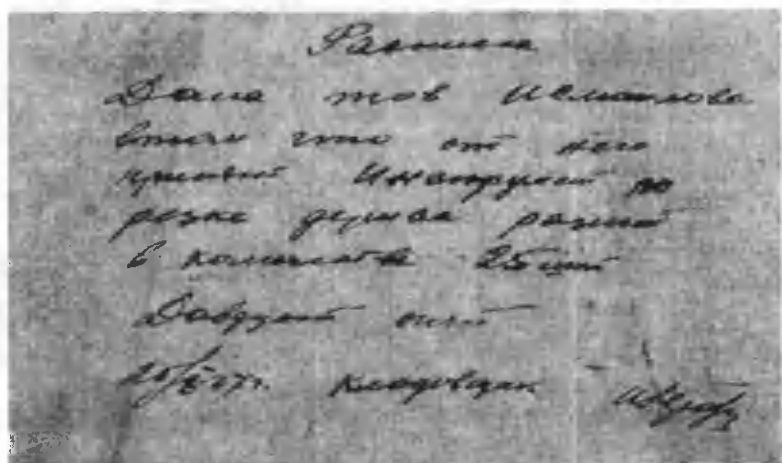
Шоирнинг «вафодин этмиш умид»и сўниб, насибаси бу ёруғ дунёда тутаган кўринади, айрим шумоёқ ғаламислар ғийбатидан ҳибсга олинади ва «айб қўювчилар» Хоразмда бўлганлиги сабабли уни

Урганч турмасига жўнатилади. У беайблигини далиллаган сари азоб турларини ишга солиб қийнайдилар. Шоир ўзидан ҳам кўра бошқа маҳбусларга нисбатан қилинган ваҳшийликларга, азоблашларига чидолмасдан, халқлар доҳийси Сталинга, турма жаллодларига қарши нафратини ёғдиради:

Уринглар, ўлдирунглар бу пажмурда итларни,
Уриб нобуд қилди неча—неча йигитларни...

— Дадангизни қачон ҳибсга олишган? — сўрайман
Ҳамза акадан.

— 1937 охирларида... Ина, 1937 йилнинг 25-Октябрида дадамдан олинган тилхат бор. Ҳамза ака «Тилхат»ни менга узатади.

Тилхат

Берилди шу ҳақдаким, Исмоиловдан (Комил Девонийдан — К.А.) ёғочга ишлов берадиган 25 дона ҳар турли асбоб-ускуналар олинди. Йигирма беш. 25/Х—37 й. омборчи имзо.

Демак, Тошкентдаги ҳунармандчилик корхонаси томонидан Комил Девонийга берилган ушбу ҳужжатга биноан, у 1937 йил охирларидаям ўзининг ўймакорлик ишлари билан машғул бўлган.

Ҳамза ака афсус билан эслайди:

— 1937 йили опам (аям) Йўлдош Охунбобоев қабулига боради, лекин у киши эрингизни хоразмликлар қаматган ёрдам беролмайман дейди.

Адолатсизлик қурбони Комил Девонийнинг саси келгандай бўлди:

*Қонға ботсин жисмим ишқ ўтиға сўзон ўлмаса,
Кўр бўлсин кўз жамолиға нигоҳбон ўлмаса,
Тандин айрилсин бошим куйида қурбон ўлмаса,
Барҳам ўлсин жоним ул ғам бирла тўфон ўлмаса,
Ҳар бири тўфони ғами онда бу жон ўлмаса...*

Не хушҳолким, унинг ғазалларини тириклигида Хоразмнинг етук созандалари қандай муҳаббат билан айтган бўлсалар, бугун ҳам худди шундай — «Суворий»ю «Савти»ларда баравж куйланияпти.

Ўзининг истеъдоди, ҳунаремандлиги билан аҳли зиёга маъқул бўлган Комил Девонийни шоирлар, созандалар, ҳунареманд усталар бирдай яхши кўрганларини хиваликлар то ҳануз ўзга бир меҳр билан айтиб юришади.

Фақат ҳозирги ҳофизларга андак хуш тилагимиз — ушбу мухаммаснинг юқоридаги биринчи банддаги «Ҳар бири тўфони ғами онда бу жон ўлмаса»мас, «Ҳар бир ул тўфони ғам ҳам онда бу жон ўлмаса» деб ҳамда охирги бандини бундай хатолиғ билан эмас:

*Шоми ҳижрон даштида табғири Девоний қилур,
Ёр хатти холини тасвири Девоний қилур,
Бевафолиғ шиквасин тақрири Девоний қилур,
Ҳажр туммори бу нав таҳрири Девоний қилур,
Заъфарон ҳожат сиёи ранги сомон ўлмаса.*

Балки, Партавни шоир ўғли дафтарига ёзиб берган, мана бу тариқа тўғри ижро этсалар маъқул:

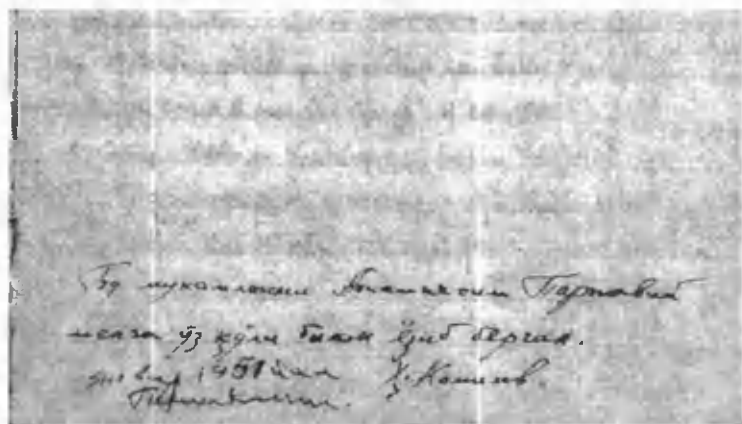
*Шоми ҳижрон даштида шабгир Девоний қилур,
Бенаволиғ шиквасин тақрир Девоний қилур,
Ёр хатту холини тасвир Девоний қилур,
Ишқ тумморини хўш таҳрир Девоний қилур,
Заъфарон ҳожат сиёҳий ранги сомон ўлмаса.*

Бир ғазал шарофати

XIX асрда адабиёт ва санъатга бўлган ихлос каттаю-кичикда бирдай юксак бўлганини, озми-кўпми гувоҳлигимизданми, инкор этиб бўлмайди. Ва ажабким, адабиёт аҳлининг ҳам, санъат аҳлининг ҳам касбдошларига бўлган, айниқса устозларга бўлган эътиқоди ҳар қандай таҳсинга лойиқ. Албатта, шахсга сиғиниш йиллари бундан мустасно, негаким, мафқуранинг ўзи барчани бир-бировга душман қилиб қўйган ҳамма замондаям талантсизларни-

нг куни туғиши табиий. Барибир, гўзал шеърга, гўзал қўшиққа, бир сўз билан айтганда гўзал асарларга муҳаббатли одамлар ўта қалтис шароитларда ҳам эътиқодларига содиқ қоладилар. Шунданми, жонини хавф-хатарга қўйиб, «халқ душманлари»нинг асарларини хонадонларида яшириб, эъзозлаб юрган одамлар номини эшитганда юракларимиз гурурдан ҳаприқиб кетади, кўзларимизга ёш қалқийди.

Юқорида таъкидлаганимиздек, Отамахсум Партав 1951 йили устозининг «Қонға ботсин жисмим ишқ ўтига сўзон ўлмаса», дея бошланадиган мухаммасини унинг ўғли «Девонийча» тахаллуси билан шеърлар машқ этиб юрган Ҳамзанинг йўл-йўл чизиқли дафтарига ёддан ёзиб берган.

Куни кеча бетлари сарғайиб кетган ушбу дафтарда Партав домланинг эллик тўрт йил муқаддам кирилда ёзган дастхатини кўриб қувониб кетдим. Ҳамза ака гапиряптилар, менинг кўз ўнгимда эллик йил муқаддам кўрганим, Партав домланинг устоз мухаммасининг ҳар сатрини сиёҳли қаламда ёзаётганида нигоҳлари пурланиб, хушсуврат оқ юзларида ғазал завқи акс этади... Бундай қарасам, Ҳамза ака ёшланган кўзларини аста артаяптилар. Энди бирдан юрагим увишиб кетди. Магарам отаси Девоний отадан ўн уч ёшида етим қолган бўлса, Ҳамза беш ёшида отасидан айрилган. Кейин бир замон бир замонга ўхшамайди. Девоний амакиси қўлида очлик не, хўрлик не кўрмаган, Ҳамза эса пароканда бўлган оилада боқувчисиз она қўлида қолиши катта фожеа

эди. «Халқ душмани»нинг ўғли бўлиб ўсиш, улғайишни кўз олдига келтирсангиз даҳшатдан этингиз жимирлаб кетади.

Комил Девонийнинг эгнига ташланган чакмон пўстиндан чиқиб турган ўнг қўлида папирос билан тушган сувратига қарайман. Унинг яқин дўсти Ўрта Осиёда кино санъатига асос солган, Хоразмнинг илкки фотографи Худойберган Девонов олган суврат. Комилжон аканинг бошида XIX асрда Хоразмда расм бўлган қора чўгирма, эгнида уша давр зиёлилари киядиган камзул устидан, кўзи терисидан ишланган чакмон пўстин ташланган. Ақлли кўзларида ўзига ишонч, дониш юзларида мулойимлик, суҳбатга мойиллик бирдан меҳрингизни кўзгайди, ажиб соғинч ҳиссиёти қалбингизни чулғайди. Худди ҳозиргина қай бир базмда ғазалхонликдан чиқиб, деяётгандай:

*Нағмасоз ўлғонда шўхангез Девоний сўзин,
Аҳли мажлис тингласа, қайси ғазалхон тингламас.*

— Отам вазири Акбар Исломхўжа билан Москва, Петербургга борган сафарларини бирида 1671 йилда ясалган скрипкани Хоразмга биринчи бўлиб олиб келади ва тиззасига қўйиб, миллий услубда чалишни жорий қилади.

Ҳамза аканинг бу ҳавасли сўзи мусиқамиз тарихига кирмиш ойдинлик эди. Биз камтарона ерга боқиб ўтирган солиҳ фарзандга меҳр билан боқдик.

Ешлагидан машҳур бўлган ҳофиз Мадраҳим Шерозий Усмон Юсупов иштирок этган бир даврда «Салом, эй шамъи маҳфил матлаи анвор хуш келдинг», дея бошланувчи мухаммасни «Суворий»га солиб маромида ижро этгач, Усмон ака сўраган:

— Бу кимнинг сўзи?

— Шоир Отамахсум Партавники, — деб жаноб берган Усмон аканинг ашула сўзи билан қизиқиб қолганидан суюниб Шерозий.

— Истеъдоди баланд шоир экан.

Усмон Юсуповнинг шу бир оғиз сўзида Партав тақдирига раҳнамолик истаги акс этган эди. Қарангки, кейинчалик қатағон қурбони бўлмиш Партавни юқоридаги ҳамда «*Етиб ғори панода дийдаи элдин ниҳондурман*», дея бошланувчи мухаммаси учун Усмон Юсупов уни ҳибсдан озод қилдириб, Янгийўл театрига адабий эмакдошлик вазифасига қўйдирган. Бу савоб ишда Ўзбекистоннинг машҳур ҳофизи

Жўрахон Султоновнинг ҳам хизматлари катта бўлган дейишди. Не бўлгандаям забардаст ҳофизлар суюкли шоирларини мавруди келди дегунча кўз-кўз қилишга, ён босишга рағбат сезганлар, бир-бирларига суянч бўлганларидан қувонганлар. Уша куни ҳам Усмон аканинг шеърү созга муҳаббати юксаклигидан руҳланган Шерозий «Савти суворий»га Девонийнинг ушбу матлаъ ила бошланувчи газалини ўзга бир меҳр билан куйлайди:

*Чок этиб чиқдим садаф кўксини, гавҳар бўлмадим,
Ташналаб дарё аро кирдим, лаби тар бўлмадим...*

Қўшиқ сеҳрига чўмиб кетган Усмон Юсуповнинг юзу-кўзларидаги ботиний зуҳурдан, ашуладан ажиб қониқиш олаётгани Шерозийни янада жўшиб ижро этишга илҳомлантиради. Қўшиқ тамом бўлгач, Усмон ака ҳофизни мақтаб, тагин сўз соҳибини сўрайди.

— Комилжон аканики, Комил Девонийники, — дейди Шерозий шошиб..

Шерозийнинг Комил эмас, Комилжон дея кўкси тўла меҳр билан айтиши Усмон ака қизиқишини янада баландлатди.

— Борми бу шоир?

— Йўқ, иғво қурбони бўлди. «Дабсан»да («қатағон»да — ...деб айтибсан»да) кетди. 1938 йили Урганч турмасида вафот этган.

Ўртага ноқулай жимлик чўқди. Шерозий дуторини тиззасига қўйганча оғир хўрсинди.

— Ўғли борми? — дея сўрашда давом этди Усмон Юсупов жимликни бузиб.

— Ҳованг, бир ўғли бор, ўн ёшларида, оти Ҳамза. Ҳамза Ҳакимзода номига қўйилган. Девоний Ҳакимзода билан яхши эдилар. 1922 йилда Ҳакимзода Хивага келганида у кишининг боғчасида яшади. Ай, Девоний кўп шинаванда, дастурхонли, ўтиришмачи одам эди раҳматлик. Ёш кетди. Эллиқда эди. — Даврадагилар, айниқса Усмон ака иштиёқ билан қулоқ қўяётганидан Шерозий Девоний тўғрисида очилиброқ гурунг берди, — У киши фақат шоиргина эмас, амакиси Хударган муҳркандан муҳр, нақш ўйиш, хаттотлик сирларини ҳамда Хоразм олти ярим мақомини тўлиқ ўрганган уста созанда эди. Фиҷжакни сайратар эдилар. Танбур билан дуторни-ку сўзлатар эдилар, насини айтасиз.

— Шундай одамларни сақлай олмадик-да...

Усмон аканинг дил тубидан чиққан бу надомат даврнинг қабохатидан, маънавиятнинг залолатидан далолат эди. — Усмон ака Шерозийга қараб сўзида давом этган, — Девонийнинг шу ўғлини Тошкентга, менинг ҳузуримга олиб боринг. Ўзимиз тарбия қиламиз.

— Баракат топинг, илойим мингга киринг, мартабангиз бундан-да юқори бўлғай, — худди ўзига қилинаётган илтифотдан боши осмон бўлаётгандай Шерозий Усмон акага таъзим қилганча кўп илтижо қилди ва каттанинг истагига яраша ашулани авжлантириб юбораверган...

Мен эшитганларимни хаёлимдан бир-бир ўтказиб, бетлари сарғайиб кетган дафтарини аста варақлаётган, суҳбатдошим Ҳамза акага қарайман.

— Яхшиям отамнинг шеърини Мадраҳим акам Шерозий Усмон Юсуповга айтиб берган экан, у кишининг меҳрлари тушиб, мени ўз тарбияларига олдилар. 1943 йилдан то 1956 йилгача Тошкентда, Усмон отамнинг дала ҳовлисида яшадим. — Ҳамза ака бирдан жонланиб кетди. — 1943 йили Шерозий ота мени олиб Тошкентга жўнадилар, ёнларида иккинчи ўғиллари Сайидназар ака ҳам бор эди. Амударёда пароход билан Чоржўйга бордик, кейин поездга миниб, аввал Янгийўлга, сўнг Тошкентга, Усмон отанинг Дўрмондаги дала ҳовлиларига бордик. Усмон ота бизни жуда яхши кутиб олдилар. Шерозий отам билан узоқ гурунглашиб ўтирдилар ва суҳбат охирида дача директори Мирзарайим ака Собировга бизни болалар русча ўқишади, сиз бу болани ўғил қилиб олинг дея мени унга топширдилар. Мирзарайим аканинг бир қизи, бир ўғли бор экан. Мен учинчи фарзанд бўлиб яшаб қолдим. Жуда бамаъни одамлар экан, бирор камчилик кўрмадим. Дўрмондаги Пушкин номли № 24 мактабни яхши баҳолар билан тамомладим. Тўқимачилик техникумининг қурилиш бўлимини тугаллаб, йўлланма билан Қаршига бориб қурилишда ишладим. Опамни олдирдим, лекин опам хасталангач, 1958 йили Хивага келдик, уйландик. Ўлмасин олти ўғил, олти қизимиз бор. Мана сувратлари. Булар, — кўрсата бошлайди Ҳамза ака, — ўғиллар, булар келинлар. Мана булар қизларимиз куёвлари билан. Худога шукур бари аҳил, иноқ янашади.

Сал тин олгач, олти ўғил, олти қиз — ўн икки фарзандни дунёга келтирган аёлини Ҳамза ака ўзга

бир меҳр билан ардоқлайди:

— Раънобиби Исфандиёр хоннинг 1916 йили туғилган Моҳпошшабика отлиғ қизидан бўлган, хоннинг невараси... — Ҳамза ака сал тин олиб, — аммам, Амина аммам, отам аҳволиётини, умуман оиламиз тарихини кўп билгувчи эдилар, раҳматлик, — дейдилар. Сўнг, бирдан кўзлари нурланиб, — амакиларим ичида Юсуф амаким отамнинг содиқ шогирдлари бўлган, — дея уларни фахр ила тилга оладилар.

Юсуф муҳркан

Амина опа

Раънобиби

— Моҳпошшабика Исфандиёр хоннинг қайси хотинидан туғилган экан?

— Ўғилжонбика деган хотинидан.

— Моҳпошшабика қачон вафот этганлар?

— 1980 йили қайтиш бўлдилар.

— Ўзингизни опангиз-чи?

— 1970 йили, етмиш ёшларида эдилар...

Шоирнинг ўғли Ҳамза ака онаси Қурвонжонбика
Назар маҳрам қизи билан

Гурунгни Усмон Юсупов шахсиятига бураман, негаким, санъатимиз энди ривожланиб келаётган вақтда мисли кўрилмаган қатагон миллатнинг асл фарзандларини йўқ қилди. Бу катта йўқотиш эди. Қатагон—давр ихтилофлари билан келган улкан офатни тўхтатиш ҳеч кимнинг қўлидан келмаган. Ана шундай парокандаликни бошидан кечираётган ҳаётни яхшилаш, одамларни зарбдор меҳнат жабҳасига йўналтириш, омон қолган, қўлидан иш келадиган аҳли зиёни бошини силаш, маданиятни, маънавийтни юксалтириш энг долзарб вазифага айланган. Бу ишни уддасидан чиққан раҳбар—Усмон Юсупов.

Республика раҳбарининг адабиёт, санъат учун бу қадар жон куйдириши, фидойилик билан зиё аҳлини қадрлаши, айниқса қатагон йилларининг очарчилиқ, усти юпунлик, хор-зорлик даврида кўз илнамас талогўмда омон қолган, нафақат маданият ривожига нафъи тегадиган каттаю-кичикнинг бошини силаши, балки Ҳамзага ўхшаган соҳиби талантларнинг етим қолган фарзандларини ҳам меҳрибонлик ила ғамхўрлик қилиши беқиёс улкан таҳсинга, алоҳида битикка лойиқ.

Билҳақ, наинки маданият ва маънавийтнинг, балки юксалишнинг бир соҳаси йўқки, Усмон Юсуповнинг номи билан боғлиқ бўлмаган. Уша пайтда техникасиз, маблағсиз қирқ беш кунда Катта Фарғона канали қазувидан тортиб, Чоржўй—Қўнғирот темир йўлининг қурилишида уруш азобидан, айрилиқлардан толиқиб чиққан халқни зарбдор бунёдкорликка сафарбар қилиш, ёнма-ён гуриб ишлаш ҳар қандай раҳбарнинг ҳам қўлидан келавермайди. Унинг учун эл манфаати, юрт равнақи ҳар недан улуғ бўлмоғи даркор.

Алишер Навоий номини улуғлаш, уни халққа яқинлаштириш учун Усмон отанинг қилган хизматлари беқиёсдир. Навоий таваллудининг 500 йиллигини Республикамизда кенг нишонлашга бутун мамлакат эътиборини қаратиши, шу муносабат билан дунё юзини кўрган Ойбекнинг «Навоий» романи, Уйғун билан Иззат Султоннинг «Алишер Навоий» драмасию яна қанча дostonу балладалар, қиссаю мақолалар, Москва ва Ленинграддан махсус олим у мутаржимларни таклиф этиб, рус тилига таржима қилинган шоҳ асарлар миллатимиз мулкига айланган. Иккинчи жаҳон урушининг бошланиб кетгани билан бу кенг кўламли иш кейинга сурилган.

Усмон Юсуповнинг ўзбек театри юксалишига бўлган муҳаббати алоҳида мавзу. Иккинчи жаҳон урушининг жаға—жағ вақтида Навоий номидаги серҳашам опера ва балет театри Тошкентнинг қоқ марказида (Дарвоқе, театрга кираверишдаги эшик нақшларини Комил Девонийнинг амакиси Худойберган муҳрканнинг ўғиллари Юсуф муҳркан, Хива залидаги ўймакорлик ишларини Собир Худайбергановлар ишлаган.) қурилиши, шунингдек, Бешоғоч майдонида Муқимий номидаги бетакрор ҳайбатли мусиқали драма театрининг барпо этилиши ҳам бу табаррук зот номи билан боғлиқ. У кишининг бу янглиғ қилган улкан ишларини, меҳрибонликларини, ғамхўрликларини ҳамиша ичкин бир ҳавас билан алқайдилар.

Биттагина мисол: Миллий театримиз забардаст актёри Шукур Бурҳоновга У.Исмоиловнинг «Рустам» драмасидаги Рустам монологини зални титратиб ижро этганида, унга «Ўзбекистон халқ артисти» унвони берилиши томошабинлар кўз ўнгида, Усмон аканинг сахнага чиқиб, халқ олқишлари остида эълони билан берилганини театр мухлислари то ҳануз илиқ меҳр билан эслашади. Ҳали «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист» унвонига эга бўлмаган ёшгина актёрни бу қадар юксакка кўтариш ўз самарасини берганига, Шукур Бурҳоновнинг номи дунёга ёйилганига тарих гувоҳ. Худди ёш шоир Иқбол Мирзонинг мустақиллигимиз байрами ўн уч йиллигида «Ўзбекистон халқ шоири» унвони билан мукофотланиши, Президентимиз Ислам Каримовнинг узоқни кўзламиш шарофатига мангзайди. Шу боисдан ҳам юртни, элни севадиган, Ватаннинг эртанги кунини нурафшон кўриш истагида куйиб-ёниб яшайдиган шахсларгина бу янглиғ ботиний нурафшонликка—узоқни кўра билиш ҳислатига эга, абадийликка даҳлдордирлар...

—Мана, бутун 2005 йил, 4 декабр, Иноят ҳожи билан айттирган экансиз, хонадонингизда тузнамак бўлиш насиб этди,—дейман илиқ меҳр билан Ҳамза акага,—бирга келдик. Мана, Жуманазар ҳожи ота ҳам қўшилдилар. Раънобиби билан умрларинингиз узун бўлсин, қўша қаринлар,ўғил-қизларингизнинг, келин-куёвларингизнинг, неварачевараларингизнинг бахту тахтига суяниб яшаш сизларга ҳамиша муяссар бўлғай. Илоё, уйингиздан ҳечвақт бахт аримасин, омин.

Ушбу битикка шоирнинг тақдирида алоҳида ўрин тутган шарофатли ғазалига мухаммас боғлаш билан нуқта қуймоқни ният этдим. Фақат шоир девонида чоп этилган бу ғазалнинг охириги байтидаги «Суд йўқ, Девоний, гаҳ бўлдим, гаҳ бўлмадим» мисрасидаги «гаҳ» ё нопирлар, ё хаттотлар хатоси бўлса керак, тузатишга жазм этдим. «Суд йўқ, Девоний, гар бўлдим гар бўлмадим», дейилса, тўғри бўлар, нега десангиз, мантиқан шоир «умр ўлди охир», энди мен бўлдим нимаю бўлмадим нима, фойда йўқ деяпти, қолаверса табиийки, ғазал қофияси шуни истаяпти.

Девоний ғазалига мухаммас

Гул бўлиб гулзор аро ўсдим муаттар бўлмадим,
Оҳ уриб айтдим ғазал рифъати афсар бўлмадим,
Неки корни хуш кўриб, устозга мангзар бўлмадим,
Чок этиб чиқдим садаф кўксини, гавҳар бўлмадим.
Ташналаб дарё аро кирдим лаби тар бўлмадим.

Ўтмайин деб шунчаки бечораи жон сониди,
Оқил ул ҳар кимки бўлдим эртаю кеч ёнида,
Бу умр мезони йўқми шарҳу Шарқ баёнида,
Жаҳд этиб ғоятдин ортиқким талаб майдонида,
Ланкари фикримга сар бердим сафдар бўлмадим.

Навжувонлиғида писандму айламаклик навҳасоз,
Дил таманноси висол айшини сурмоқ сарфароз,
Кўп навозиш кўрсатиб ёқди париваш сарвиноз,
Нақди жоним шуълаи оташ аро қилди гудоз,
Нуқрайи жонима заргар бўлдим зар бўлмадим.

Аҳли ишқ айтинг вафолиғму сабаб бўлмоққа шод,
Унда не мен телбани қилмас севарим асло ёл,
Ахтариб асрорини толмас кўнгил истаб нажот,
Эл ҳама комига топди васлида айшу нишод,
Манки, ғам заҳрин ичиб, сармасти соғар бўлмадим.

Ишқида ёнди дилим, бўлдим фалак фасонаси,
Не фалак фасонасим, балки чарх афсонаси,
Не дурур ор эл аро кулги, мазаҳ нишонаси,
Неча йил бўлдим жунун дашти аро девонаси,
Ҳамдами бир лаҳза ул шўҳи ситамгар бўлмадим.

Дейдилар дийдор меҳр собитлиғига рустким,
Мосуво бўлмай десанг, дўстандун ўтирма юзким,
Тарки атвор қусридин йўқдир омонлиғ, баским,
Орази оинасинин айрилиб афсуским,
Тўтии лол бўлдим лекин суҳанвар бўлмадим.

Кони ғафлатда аёнмас хасталиғ, ё соғлиғим,
Толей йўлимни банд этмиш надур суволиғим,
Камчилимми ботинан сир, зоҳиран ясоғлиғим,
Аҳли дониш мажлиси ичра кўрунғ расволиғим,
Беҳунар бўлдим вале ҳаргиз ҳунарвар бўлмадим.

Толейм дун эрмаса, бўлғайми мавжи ишқ сароб,
Неча қилдимким савол топмам бирига ваҳ, жавоб,
Сели ғамдин кўзларимда оқди қонлар беҳисоб,
Кишвари жонимниким Доро нафас этди хароб,
Ман ани фатҳ айламакликда Скандар бўлмадим.

Ишқ орзусин этар дунё юзинда ҳар киши,
Авжланар шайдолиғи кетса магар ақлу ҳуши,
Ғаҳ лавандлиғ, ғаҳ фириб этса кетар қўлдан иши,
Ўйла саркашлик аён этди манга толе қуши,
Бахт ила давлатга мансуру музаффар бўлмадим.

Субҳи содиқ кўнглима солганда ҳуш кайфу сафо,
Дўст тутунганга илиндим, тутмайин ўзим ҳаво,
Зарра янглиғ эътибор кўргизмади, ё раб, раво,
Кимга-ким қилдим вафо, бас кўрдим андин минг
жафо

Иўқ далилким чархи кажрудин муқаддар бўлмадим.

Англадим, Комил Аваз, бисёр экан дунёнда сир,
Бўлма ҳайрон не ажаб олам ғаройиб кенг масир,
Бари бўлди, ишқ аро дилда армон қолди бир,
Бўлмайин дилдора улфат эмди умр ўлди охир,
Суд йўқ, Девонийе, гар бўлдимугар бўлмадим.

Ушбу битикда Комил Девонийнинг 1906 йилда чоп этилган «Мажмуат-уш си шуаройи Ферузшоҳий»га кирган тўқсон уч ғазалини беришни маъқул кўрдик. Ғазалларни шоирнинг невараси Комил Комилов тақдим қилди. «Мажмуа»да қандай чоп қилинган бўлса, шу тартибда бердик. Араб имло-сидан кириллга утказишда айрим ҳарф ва сўзларда андак ғализлик топсангиз, Огаҳий ҳазратлари: «ислоҳ бериб, қоидага мувофиқ тузгайлар», деб ёзганларидек, бизнинг ҳам узримизни қабул айлаб, айбга санамассизлар, зеро беайб Парвардигордир.

* * *

Зиҳий сунъинг қилиб оламда юз нашъу намо пайдо,
Ҳам икки ҳарф бирла айладинг арзу само пайдо.

Таажоуб бу тафаккурдин хирад аҳли келиб қосир,
Вужудингга қилурда ибтидо-у интиҳо пайдо.

Не тан бор эрди, не жонким, камоли файзи шавқингидин,
Хушо, қилдинг кўнгли миръотиға нури зиё пайдо.

Бировга айна лутфинг бирла бердинг гул киби ораз,
Бировда булбул осо айладинг юз минг наво пайдо.

На ҳосил бўлгуси билмас мароҳил қатъидин ҳар дам,
Қилур жониға солик юз туман ранж-у ано пайдо.

Мани ҳам дурри лутфинг восили қил айламай маҳрум,
Керак хок остидин бўлса ҳама явм ул-жазо пайдо.

Бериб мақсуди не эрса, вужудидин асар қўймай,
Илоҳи, айлагил Девонийға қасри фано пайдо

* * *

Мушкилим журм ичра кўбдур ё раб, осон эт манга,
Гарчи ожизман майи лугфинг фаровон эт манга.

Ман ҳазинға фисқ ила роҳи талабдур тийралик,
Шамъи шавқинг бирла матлубим намоён эт манга.

Гайридин кўнглум қушин побаст этибон ҳар саҳар,
Хавфи маҳшардин кўзумни асру гирён эт манга.

Ҳажр аро афтода ҳолимға иноят айлабон,
Ҳамраҳим жаннат аро ҳур ила гилмон эт манга.

Журм ила фарсуда ҳолимға жазо таркин қилиб,
Лутф ила маҳшар куни журмимни пинҳон эт манга.

Не эса дашти залолат ичра гар феъли хато,
Шармисор этмай вале афв айла, эҳсон эт манга.

Лойи исён ичра кўб оғуштаман Девонийдек,
Баҳри гуфронингни ё раб, эмди жўшон эт манга.

* * *

Эй ҳуш эрур туфайлидин арзу само бино,
Етсун салом беҳад ўшал шохға борҳо.

Тартиб аро келиб ҳама мурсал охирида,
Рифъатда лек бўлди борисидин ибтидо.

Икки жаҳонда на эса комини топғуси,
Йўлида ҳар ким этса анга жонини фидо.

Юз йил чоғи жаҳон аро тинмай қилур эсам,
Имкони йўқ чу мадҳини қилмоқ манга адо.

Бошлаб раҳи саломата маҳшар куни хушо,
Умид эрурки умматига бўлса раҳнамо.

Фахр айламак жаҳон ароким ажзи фақрға,
Одат эди қаноат, ҳилму ҳаё анго.

Маҳшар куни ҳимоят ила раҳбаринг эса,
Девонийе не ғам санга ул шоҳи анбиё.

* * *

Фигор этган кўнгулни тийри мужгонингга салламно,
Жаҳонга фитна солгон чашми фаттонингга салламно.

Саросар шавқдин қон айлагон афгор кўнгулни,
Қизил гул гунчасидек лаъли хандонингга салламно.

Тараҳхум қилмадинг, дедим санга бу шарҳи ҳолимни,
Дегай ҳар кимса кўрса чиқмагон жонингга салламно.

Қилиб қата ишқ элини зулми бедодингни бунёди,
Жаҳон бўстонида эй шўх, шоёнингга салламно.

Кўнгилдин сабру оромим паришион айлади охир,
Тонг эрмас гар десам зулфи паришонингга салламно.

Чу аҳд аҳд ила машуқ айлабон сўнг минг жафо қилдинг,
Манто ёлғондин айтгон аҳду паймонингга салламно.

Фироқи шиддати шарҳини Девонийга бу тартиб,
Дегай Девонийё назм аҳли девонингга салламно.

* * *

Кулбама кел мақдамингга йўқ ила борим фидо,
Не йўқ ила бор балки жони беморим фидо.

Бир кўрубон суратингни шавқинг ила, айладим,
Дини исломимни, эй, хуршиди рухсорим, фидо.

Сўрғали ҳоли харобим масканимни маскан эт,
Сарбасар бўлсин санга пинҳону изҳорим фидо.

Марҳамат зоҳир қил эмди, жону кўнглумдин асар,
Қолмайин бўлди санга, эй, чашми хунхорим фидо.

Боғ аро кирсанг агар, сарв ўзни бешак қилғуси,
Қоматингга рашк ила, эй, сарв рафторим, фидо.

Жонини қурбон этиб шавқинг била субҳу масо,
Қилмағон борму ўзин даҳр ичра, эй, ёрим фидо.

Жону дилни садқанг айлаб, айладим Девонийдек,
Ҳам матои васфинга бу нақди ашғорим фидо.

* * *

Ёндим ғамингдин сар басар, раҳм айлагил, эй, дилрабо,
Ҳажринг тунидин кўзларим зулфинг киби бўлди қаро

Недур гуноҳим билмадим ман нотаваонинг, эй, пари,
Тун-кун қилурсан, ҳолима раҳм этмайин, жавру жафо.

Ҳар неча жон қилса фидо, афсуским, ишқ аҳлиға,
Ҳижрон аро ҳусн аҳлидин бир заррадек йўқдир вафо.

Муҳлик фироқи ичра гар фарёд қилсам неажаб,
Ул сангдилдин бўлмайин ҳаргиз менинг' комим раво.

Ман хастаға боқмай даме ул моҳи пайкар дамбадам,
Кўргузгуси ағёрға ҳаддин фузун лутфу ато.

Яқубдек субҳи масо ул моҳи Канъондин йироқ,
Байтул-ҳазанда иш манга чекмак эрур ранжу ано.

Беҳуда меҳнат чекмагил маҳзун ўлуб Девонийё,
Ҳусн аҳлидин меҳру вафо уммидидур айни хато.

* * *

Тута олмай шавқ асрорини жонда,
Ҳазини музтариб бўлдим жаҳонда.

Фироқи дарддин орому сабрим,
Тонг эрмас йўқ эса ҳеч бир маконда.

Зиёд айлар жафосин дамбадамким,
Нечук бўлмай мане маҳзун фиғонда.

Чекиб ҳажр офатин саргашпадурман,
Вале билмон эрур ёрим қаёнда.

Фигон этсам ажаб йўқ рўзу шабким,
Даме зулмидин ўлмасмен омонда.

Хирад аҳлиға ҳаргиз мумкин эрмас,
Жафоси шарҳини қилмоқ забонда.

Сўзинни бас қил, эй Девонийи маҳзун,
Адо бўлмас анинг васфи баёнда.

* * *

Ҳаводисдин етиб маҳзун дилимға хайли ғам, ё раб,
Вужудим сарбасар анқо киби қилди адам, ё раб.

Ичар ишрат майин ул нозанин ағёр ила тун-кун,
Насиб эркон манга ҳижрон аро жом ичра сам, ё раб.

Узорим сарсари фурқатдин ўлди заъфарон ёнглиғ,
Алифдек қоматим ҳам ё киби ранж ила ҳам, ё раб.

Фироқи шиддатидин ўлғали етдимки раҳм этмас,
Чекиб озору жавру меҳнатини дамбадам, ё раб.

Ул ойнинг базм васлиға етургил айламай маҳрум,
Ҳазин аҳволима эмди қилиб лутфи карам, ё раб.

Вафони тарк этиб, лекин жафо расмин қилиб оҳанг,
Қарор-у тоқатимни айламишдур мунҳадам ё раб.

Ҳазин Девонийға ваҳдат майини айлагил эҳсон,
Бўлубдур поймоли кулфату ранжу алам, ё раб.

* * *

То кўриб ҳуснингни ман хуршид ёнглиғ бениқоб,
Заррадек жунбуш била айларман эй гул изтироб.

Ғам юкидин ҳажр аро ҳам бўлди охир қоматим,
Васлингга еткурғил эмди қилмайин зулму азоб.

Бас қилиб бедодинги жонинг учун эй сангдил,
Қил тараҳхум ҳолима чекдим ғамингни беҳисоб.

Гул фиरोқида чу булбул нола айлаб ҳар саҳар,
Оташи ҳижронинга маҳзун кўнғил бўлди кабоб.

Сўрмайин ман телба ҳолин фурқат ичра бир йўла,
Ваҳ, рақибинг бирла тун-кун нўш этиб гулгун шароб.

Бермади кечлик била комимни бир соат дариғ,
Ё илоҳи, айлагил ушбу фалак тоқин хароб.

Тобғасан албатта коминг кир харобот ичраким,
Айлабон Дейвонийдек эл суҳбатидин ижтиноб.

* * *

Дедим: гирифтор айладинг анвори ҳуснинг кўрсатиб,
Дедики, куйдургум сани ҳажр ўти бирла ўртатиб.

Дедимки, етмай васлингга фурқат ўтидин зорман,
Дедики, етгунг васлима Мажнунга ўзни ўхшатиб.

Дедимки, эй дилбар манга жилва қилурсен не сабаб,
Деди: ҳалок этгум сени қошгу кўзимни ўйнатиб.

Дедим: лабингни шарбати шавқидин ўлгум ҳажр аро,
Дедики, жон топгунг дурур васлим аро они қотиб.

Дедим: фироқинг дардидин жисмим фиғор ўлди базе,
Деди: фиғор этдим они, қилдинг ғалат новак отиб.

Дедимки, жон нақдин берай бир бўсаи лаълинг учун,
Дедики, бил жон нақдиға ҳаргиз они бўлмас сотиб.

Дедимки, етсам васлингга Девонийдек не ҳол ўлур,
Дедики, маст ўлғунгдудур то субҳу маҳшарча ётиб.

* * *

Фиғонким, ул пари ағёр ила базми шароб айлаб,
Манга жавру жафо изҳор этар қаҳру итоб айлаб.

Тараҳҳум ошкор айлаб, даме бу кулбам ичраким,
Етушмас ишқ элидин ман ҳазинни беҳисоб айлаб.

Кўнгилда қўймади бир заррадек ором ила тоқат,
Чекиб бедод тигин жисми зоримни хароб айлаб.

Рақиби рўсияҳ бирла ичиб ишрат майин лекин,
Мани дилхаста базмидин туну-кун ижтиноб айлаб.

Тонг эрмас айласам шаб то саҳар фарёд ила афгон,
Хароб ҳолимни сўрмаским, мани ҳам комёб айлаб.

Қилур ғайри била айшу тараб субҳу масо, афсус,
Фироқ ўти била сар то бапо кўнглум кабоб айлаб.

Қилиб ур ҳолима шеван дамодам ранжу ҳасратдин,
Адам бўлмоққа етди жисми зорим изтироб айлаб.

Фиғонким, шамъдек ёнмоқ била ором топмай ҳеч,
Чекарман дарди ҳижрон неча йиллар тарки хоб айлаб.

Халойиқ тухматин чекмай десанг Девонийё эмди,
Харобот ичра кир, ринди тариқин интиҳоб айлаб.

* * *

Етмайин васлингта, тортиб, эй, пари, беҳад азоб,
Ҳажринг ўти бирла кўнглум бўлди ондоқким кабоб.

Фурқат ичра заъфдин кел, ҳоли маҳзунимни кўр,
Сарбасар ғам сели кўнглим қасрини қилди хароб.

Бас қилиб зулму ситамни бир кеча, эй, сангдил,
Қилғали базми тараб кулбам сари қилғил шитоб.

Ман ҳазининг хор ила айлаб висолингдин йироқ,
Рўзу шаб ғайрини базминг ичра қилғунг комёб.

Заҳри ғам нўш айлабон субҳи масо Девонийдек,
Кўнглум ичра қолмади сабр этали бир зарра тоб.

* * *

Раҳм қил аҳволима, эй, дилбари олий насаб,
Ким эрурман фурқатинг ичра асиринг рўзи шаб.

Олғуси бедод ила жонимни икки кўзларинг,
Бермаса жон тозадин жисмимга мўъжиз бирла лаб.

Бир қади шамшоднинг ишқида шайдо бўлмишам,
Айласам фарёд, эй, аҳбоб, эрмас бесабаб.

Ман ҳазину хастани ўлтурди дайр ичра хумор,
Соқийе, келтур қадаҳни майдин айлаб лаб-балаб.

Бўлғуси солим жаҳон офатидин беиштибоҳ,
Нўш қилса ҳар кишиким, тинмайин жоми тараб.

Айши роҳат таркин айлаб, дамбадам ул хўбнинг,
Ҳажр андуҳини чеккил, айласанг васлин талаб.

Сен анга меҳру вафо қил тинмайин, Девонийе,
Гар санга қилғусидур ҳар лаҳза ул қаҳру ғазаб.

* * *

Базмим ичра келди ногаҳ ул париваш бениқоб,
Жону кўнглум айладилар зарра янглиғ изтироб.

Орзу айлаб висолин, ваҳки, муҳлик дурриға,
Фурқати ичра ҳазин кўнглум бўлиб эрди кабоб.

Жонфизо лаълидин айлаб сўз дурин фош ул пари,
Ҳоли зорим сўрди чунки нозки айлаб итоб.

Ман онинг бу лутфини кўргон замон йиғлаб, дедим:
Сели ашкимдин бинойи кўнглум ўлмишдур хароб.

Ҳоли маҳзуним сўруб фош айлабон лутфи карам,
Маст ўлурға майл қилди ичгали жоми шароб.

Ул санамнинг меҳри бирла хотиримда дўстлар,
Йиғламай ором этарга қолмади бир зарра тоб.

Ҳажр дардин ман ҳазин кўнглида қўймай, айлади,
Бодаи васли била Девоний янглиғ комёб.

* * *

Базм ичра гар карамдин берса нигор шарбат,
Комимга обиҳайвон таъмича бор шарбат.

Ким неча муддат ўлди ул маҳлиқо қўлидин,
Ичмай бўлуб дурурман асру хумор шарбат.

Қиш мавсуми тангидин эмин бўломмас аммо,
Гар ичмас эрса ҳар ким фасли баҳор шарбат.

Ҳажринг хазони бирла ўлмакга етдим эй шўҳ,
Васлинг баҳорида бер лайлу наҳор шарбат.

Файзи азални толғум лабрез этиб қадаҳни,
Айни тараҳҳумидин гар берса ёр шарбат.

Базми тараб тузубон бир шўҳи дилбар ила,
Нўш эттали бўлубман кўб интизор шарбат.

Арз айласам шахимга шарбат сабаб не тонг, йўқ,
Девонийе тутубдур мандин канор шарбат.

* * *

Базм ичра гар карамдин берса нигор шарбат,
Комимға обиҳайвон таъмича бор шарбат.

Ким неча мударат ўлди ул маҳлиқо қўлидин,
Ичмай бўлуб дурурман асру хумор шарбат.

Қиш мавсуми тангидин эмин бўломмас аммо,
Гар ичмас эрса ҳар ким фасли баҳор шарбат.

Ҳажринг хазони бирла ўлмакга егдим эй шўҳ,
Васлинг баҳорида бер лайлу наҳор шарбат.

Файзи азолни топғум лабрес этиб қадаҳни,
Айни тараҳҳумидин гар берса ёр шарбат.

Базми тараб тузубон бир шўҳи дилбар ила,
Нўш эттали бўлубман кўб интизор шарбат.

Арз айласам шаҳимға шарбат сабаб не тонг, йўқ,
Девонийе тутубдур мандин канор шарбат.

* * *

Сайр этарга қилди токим азми гулзор, ул йигит,
Куйида айлаб мани Мажнун киби хор, ул йигит.

Ҳар неча арзим десам, ман нотаवони зорға,
Жавр зулмин қилғуси ҳар лаҳза изҳор, ул йигит.

Ваҳ, не янглиғ чора қилғум, сайд этиб кўнғлум қушин,
Орази домиға қилмишдур гирифтор, ул йигит.

Ман ҳазили зориға раҳм айламай бир заррадеҳ,
На уқубат бор эса қилди сазовор, ул йигит.

Ҳажр шомиди қўюб шаб то саҳар ман хастани,
Ваҳ, рақибни айлади базмида саршор ул йигит.

Не эса ағёр комин берғуси базми аро,
Бўлмайин ман зорға бир лаҳза диҳдор ул йигит.

Тонг эмас ўлсам фироқи дардидин Девониё,
Очмади кулбам аро бир кеча рухсор ул йигит.

* * *

Даҳр аро бўлди кўзимга токи пайдо, ул йигит,
Ишқдин қилди мани Мажнуни шайдо, ул йигит.

Рахши хокини ўпай десам мани паймол этиб,
Бошим узра солди юз минг шўри ғавго, ул йигит.

Орази домиға по баст айлабон ишқ аҳлини,
Куфри иймон ичра солди, ваҳки, яғмо ул йигит.

Жавр этиб фарёдима етмай даме, афсуским,
Зулм бедодин манга қилди ҳувайдо, ул йигит.

Қатл этиб ушшоқ элини сарбасар олам аро,
Юз қиёмат шўришинким қилди барпо, ул йигит.

Тонг эмас аҳбоблар гар ғуссадин ўлсам ҳалок,
Келмади базмим аро бир кеча танҳо, ул йигит.

Жон фидо қилсам анго ҳар неча ман Девонийе,
Кўйида манзур қилмай қилди расво ул йигит.

* * *

Фироқинг ичра тортиб юз маломат,
Ўларга етмишам эй сарви қомат.

Маломатдин нетай ўлтурмай ўзни,
Чекиб ҳасрат била оҳу надомат.

Надомат дардидин бошим узадур,
Кўринг аҳбоблар турфа қиёмат.

Қиёмат то янглиғ ҳажрингдур манга иш,
Қаноатдур, қаноатдур, қаноат.

Қаноат пеша бўлса ҳар кишиким,
Бўлур мамнун дуринидин фароғат.

Фароғат бирла кирманг кўйи ишқға,
Насиҳат сизга эй аҳли саломат.

Саломат аҳлиға унс ўлмағим чун,
Улум ағли била аҳли жаҳолат.

Жаҳолат бирла умр ўткарса ҳар ким,
Булур албатта ул аҳли маломат.

Маломат чекмасанг Девонийё кел,
Фаноу фақр аро қилгил иқомат.

* * *

Гар айлар эрса лаълидин ул ой аён ҳадис,
Сомеъға умри абаддин берур нишон ҳадис.

Ҳасрат чекиб фироқ аро тун-кун ман ҳазин,
Ютғум дурур, эшиттали ҳар лаҳза қон ҳадис.

Ўлсам ажаб йўқ эмдики рашк бирла шод этар,
Гайрини мажлисида этиб чун равон ҳадис.

Оҳимни мисли тир этиб орзуйи ғами била,
Қилмиш дурурки қоматим ондоқ камон ҳадис.

Шод этмади дамики базми васлида,
Зоҳир демас дебонки бори ниҳон ҳадис.

Гар зоҳир этса базм тузуб лаълидин дариф,
Жисмим аро бўлур эди албатта жон ҳадис.

Девонийе уммид ила бўл фақр кўйида,
Шод айлағай саники, дебон ногаҳон ҳадис.

* * *

Ғамингдин ҳар нафас, эй, сарви озода,
Қилурман тинмайин фарёд-фарёд.

Фироқингда қилиб зулму ситамлар,
Вале васлингда боре қилмадинг ёд.

Етурмай васлингга дойим қилурсан,
Жафо расмин менинг ҳаққимда бунёд.

Фигон этсам, тонг эрмас эй париваш,
Қилибдур хайли ғам сабримни барбод.

Чекиб ҳижрон ғамин ўлмакка етдим,
Ҳазин кўнглумни васлинг бирла қил шод.

Сўруб ҳоли ҳазиним лутфинг ила,
Ғамингдин айла Девонийни озода.

* * *

Келса ногаҳким мани ул номусулмон ўлтурур,
Гарчи ул келмас эса ошуби ҳижрон ўлтурур.

Заррача раҳм айламай аҳволима ул бевафо,
Зулм бедодин қилиб ҳар дам намоён ўлтурур.

Хотиримни зулфидек ҳар дам паришон айлабон,
Жавр этиб ҳаддин фузун зулфи паришон ўлтурур.

Йиғласам тонг йўқ агар аҳволима аҳбоблар,
Ман ҳазини хаста дилни доғи ҳижрон ўлтурур.

Лаъли шавқи ёдима келса агарчи ногаҳон,
Гунчадек кўнглум қилибон сарбасар қон ўлтурур.

Гар узориға назар қилсам они ман нотагон,
Қоши ёсидин этибон тийра мужгон ўлтурур.

Қоши ёсидин омон топсам агар Девонийё,
Фитнагарлик зоҳир айлаб чашми фатон ўлтирур.

* * *

Мужда бергил, эй, сабо, хуришиди соним қайдадир,
Сўрмагон ҳоли дилимни меҳрибоним қайдадур.

Муҳлики хижрон аро бу жондин айру жисмима,
Жон берурга нутқидин Ийсо нишоним қайдадур.

Касрату дарду фироғи қоматим ҳам айлади,
Айтгил эмди лутф этиб сарви равоним қайдадур.

Зулмкин айлаб манга раҳм этмайин ҳаддин фузун,
Фош қилгон элга бу сирри ниҳоним қайдадур.

Базми суҳбатлар тузуб агёр илаким рашкдин,
Кўкдин ошурғон мани оҳу фиғоним қайдадур.

Бир нигоҳ қилмоқдин отиб ғамза ўқини манга,
Барҳам этган тоқатим абру камоним қайдадур.

Ҳазрати Яқубдек ўлмакка етдим ҳажрида,
Айтинг эй аҳбоблар, ороми жоним қайдадур.

Лаҳза-лаҳза базм аро қилса такаллум дўстлар,
Жон топар эрдимки ул ширин забоним қайдадур.

Тарки зуҳд айлаб дурурман токи ман Девоние,
Дегил эмди дайрдин ўзга маконим қайдадур.

* * *

Келурлар карам айлаб кокули паришонлар,
Тонг эмаски чок этсам ман агар гирибонлар.

Кўргузуб манга беҳад ҳар нафас тараҳҳумлар,
Равшан айлабон кулбам орази дурахшонлар.

Жисми бемадоримға қувват этдилар ҳосил,
Айлабон тақаллумлар лаъли шаккар афшонлар.

Етмайин висолиға нолалар қилиб тун-кун,
Ютмиш эрдим ҳажр ичра дард ила басе қонлар.

Айлабон сувоқ ҳолим беҳаду карам бирла,
Бўдилар манга ҳар дам ҳар бири нигоҳбонлар.

Етдилар бузуқ кулбам ичра лутф этиб бу кун,
Арсаи жаҳон узра сайр этиб гулистонлар.

Эй кўнгул, чу Девоний, тугма бир нафас ором,
Қил айларни сен эмди йўлиға фидо жонлар.

* * *

Лутф айла эй парсуда дил, хуршиди тобонинг келур,
Ҳоли ҳазининг сўрғали яъники жононинг келур.

Ҳижрони ичра кокили осо паришон хотиринг,
Жамъ элвали айлаб карам, зулфи паришонинг келур.

Меҳру вафо айлаб аён кулбанг сари эй нотагон,
Шамшоди қад, оҳу чашм шўҳи суҳандонинг келур.

Ҳусн аҳлини шавкат била яксари мутеъ айлабон,
Ҳижронидин дод айлагил ҳусн ичра султонинг келур.

Суръат била турмай даме чиққилки гар истиқболиға,
Бу байтул-аҳзонинг сари ул моҳи Канъонинг келур.

Бу тийра бўлгон масқанинг ким дуди оҳингдин сенинг,
Равшан қилурға рўйидин шамъи шабистонинг келур.

Жон нақдини Девонийким мақдомиға ийсор қил,
Айлаб вафо оҳанггини ёри қадрдонинг келур.

* * *

Мажлисимга келди лутф айлаб мани бу кеча ёр,
Зор кўнглум қилғоли васли майидин комкор.

Юз очибон тийра кулбам равшан этди ул пари,
Садқаси бўлсин онинг бу кеча эмди йўқу бор.

Музтариб дил васлида таскин этди, шукрим,
Йўқ эди ҳажри аро бир заррадек сабру қарор.

Зоҳир этди бу карамни ҳолима ул маҳжабин,
Тонг эмас жон нақдини йўли уза қилсам нисор.

Ваҳ гулистондин йироқ тулган киби булбул ҳазин,
Этмиш эрдим фурқатида рўзи шаб афғону зор.

Гоҳи ҳолимни сўруб, гаҳ бўса эҳсон айлабон.
Марҳаматлар қилди аҳволимни ул шўх ошкор.

Зор эдук Девонийдек ҳажрида, эй, жону кўнгил,
Бизни ҳам ишқ аҳлидин ул дилбар этди эътибор.

* * *

Тини ҳажринг бирла бўлдим ҳажр аро, ман, эй, ниор,
Дилфигору дилфигору дилфигору дилфигор.

Не бўлур бир кеча аҳволимга лутфинг айласанг,
Ошкору ошкору ошкору ошкор.

Тарк этиб, кўйингга кирдим ман ҳазининг эй, пари,
Эътибору эътибору эътибору эътибор.

Бўлмадим васлинг аро бир кеча ман, эй, нозанин,
Комкору комкору комкору комкор.

Маҳлиқолар бўлғуси ҳуснинг кўруб мухлат била,
Шармисору шармисору шармисору шармисор.

Не бўлур ҳолим кўруб бўлсанг манго ушбу кеча,
Ғамгусору ғамгусору ғамгусору ғамгусор.

Тарк қил Девоние айши жаҳонниким, эмас,
Пойидору пойидору пойидору пойидор.

* * *

Бўлсин муборак эй кўнгул бу кеча жонинг келур,
Фаҳм айланиш ҳижронида гўёки фаттонинг келур.

Бас айлагил фарёдинги сархуш қилурға васлидин,
Айлаб вафо оҳангини сарви хиромонинг келур.

Жон нақдини қўлга олиб чиқ эмди истиқболиға,
Бу байтул-аҳзонинг сари хуршиди тобонинг келур.

Очиб тақаллумга лабин зоҳир қилиб нозу адо,
Хушнуд этарға нуқтадин шўҳи суҳандонинг келур.

Не чора қилгунг ҳолинга мағлуби ғайрат бўлмайин,
Торож этарға нақдидин ул номусулмонинг келур.

Ҳақ дарғаҳиға шукр қил эҳтимол қилмай дамбадам,
Бу тийра бўлгон қулбанга шамъи шабистопинг келур.

Бошдин қадам қил оллида тонг отғуча Девонийё,
Май нўш этиб маст ўлғоли ёри қадрдонинг келур.

* * *

Ваҳки, ёрим ғайр бирла озими бўстон қилур,
Бу жиҳатдин рашк ўтиға жоними сўзон қилур.

Оразу қаддини шавқи бирла кўнглумнинг қуши,
Қумрию булбул киби шому саҳар афғон қилур.

Ҳеч бир жонони маҳнаш қилмас эрдик манга,
Бу сифат нозу адони, ул гўзал жонон қилур.

Пандлар бисёр этай ман, эшитинг, эй, дўстлар,
Кимки хўблар хайли бирла аҳд ила паймон қилур.

Ногаҳ илкимдин қарору тоқатимни олғали,
Ишва раҳши устида ул дилситон жавлон қилур.

Бўлмишам бегона ақлу хушдин ҳажр ичраким,
Дилбаримни ғайрилар базми аро меҳмон қилур.

Жавр этиб ман зориға ҳаддин фузун ул маҳлиқо,
Лутф этиб ағёрни мажлис аро хандон қилур.

Ҳар неча арз айласам васлиға еткурмай ҳануз,
Нотавон кўнглумни ҳижрони аро нолон қилур.

Зулфи шаб рангин ниқоб айлаб юзига маҳвашим,
Ман ҳазиндин оразини жавр этиб пинҳон қилур.

Ҳар жафойи мушкуллим бор эрса бу олам аро,
Ҳар нафас они манга, эй, дўстлар, даврон қилур.

Зор ўлуб ҳижрон аро, ғам чекмагил, Девонийё,
Сабр қил бир кеча васлини санга эҳсон қилур.

* * *

Лутф этиб кулбам аро бу кеча жононим келур,
Изтироб айлаб не тонт хуршиди тобоним келур.

Очибон юз ул пари, айлаб шитоб беҳисоб,
Бўлғоли бу тийра кулбам ичра меҳмоним келур.

Арзи ҳолимни дебон комимни топсам не ажаб,
Марҳамат зоҳир қилиб нечунки султоним келур.

Сўрғали ҳоли дилим ширин такамумлар била,
Жавр зулмин тарк этиб, шўҳи суҳандоним келур.

Зулфи атридин димоғим чун муаттар бўлдим,
Масканимга, дўстлар, зулфи паришоним келур.

Айшу ишрат бодасидин маст ўларга ул пари,
Ким эшитмиш ҳажр аро фарёду афғоним, келур.

Не ажаб фузл айласам, Девонийе, ушшоқ аро,
Лутф этиб аҳволима ёри қадрдоним келур.

* * *

Кулбамиза келинг аё дилбари сийм узоримиз,
Дарду ғам ичра қолмади зарра киби қароримиз.

Тошғали жоми васлингиз зоҳир этиб чу телбалиқ,
Йўқ эса тонг эмас дурур даҳр аро нангу оримиз.

Луғфу карамлар айлабон бир кеча, эй, пари, келип,
Оҳу фиғон қилиб баса васлингиз интизоримиз.

Сўрмоқ ила бу ҳолимиз бизга тараҳҳум айлангиз,
То қилоли фидо сиза ҳар неки йўқу боримиз.

Кўйингиз ичра рўзи шаб зуҳд аҳлининг маломати,
Даҳр аро қўймамиш дурур заррача эътиборимиз.

Ваҳки, кўриб бу ҳолимиз раҳм эдинг эй, санам даме,
Асру фиғону зор ила ҳажрингиз ашкборимиз.

Сўрсангиз гарчи ҳолимиз, фурқатингизда субҳу шом,
Хайли бало рафиқимиз, йиғламоқ ўлди коримиз.

Шарҳ этар эрсак ҳолимиз сизга ажаб эмас дурур,
Чунки замона аҳлининг муншийи номдоримиз.

* * *

Ханда била айлагач базм аро жонон ноз,
Ақл ила ҳушим мани айлади ҳайрон ноз.

Қил манга эй, дилрабо эмди тараҳхум десам,
Қилгуси ман зориға борича имкон ноз.

Йўқ эса гар тонг эмас сабру қарорим мани,
Барҳам этарга қилур шўхи суҳандон ноз.

Ғамза била қош қоқиб гоҳи усул айлагач,
Жилвагар айлаб қилур зулфи паришон ноз.

Қилмағил ул шўхни нозин ҳавас зоҳидо,
Ростини гар десам мен ғорати иймон ноз.

Қатл эсам ул маҳжабин нозидин эрмас ажаб,
Олғусидур ҳар нафас ишқ элидин жон ноз.

Чорани қилғил анга бир кеча, Девонийё,
Айлабон ўлтурғуси сарви хиромон ноз.

* * *

То кўруб найратда қолдиқ, эй, пари, дийдорингиз,
Маҳв қилди нутқимизни тўтидек гуфторингиз.

Оҳ чекиб субҳу масо хунобаи ғам нўш этиб,
Биз қолибмиз ҳажрингизда, васл аро ағёрингиз.

Не бўлур жавр этмайн раҳм айлабон бир келсангиз,
Кулбамиз ичра очиб, ким ой каби рухсорингиз.

Жунбуш айлаб жисмимиз токим кўриб, қумри киби,
Нола айлармиз туну–кун, сарвдек рафторингиз.

Раҳм этинг аҳволимизга неча муддатдин бери,
Сўрғоли маҳзун ўлубмиз лаъли шаккарборингиз.

Луифингиз йўқдур агарчи, қаҳрингиз кам айламанг,
Одат ўлмишдур биза чекмак ғаму озорингиз.

Раҳилингиз туфроқи кўзга егди, деб, Девонийдек,
Кўйунгиз маскан этдук биз ҳазину зорингиз.

* * *

Не сабабдин бизга раҳм этмас даме жононимиз,
Поймоли хайли ғам бўлди тани уренимиз.

Ҳажр аро ул қотили хунхори муҳлик дард ила,
Бўйнига қолғусидур ўлтурса гарчи қонимиз.

Войким, раҳм айламасдур зарра янглиғ ул санам,
Фурқати дарди била чиқмоқға етди жонимиз.

Лутф этиб, эй, тонг ели, биздин ўшал гулчеҳраға,
Шарҳини бир-бир баён айлангки бу афғонимиз.

Хуни дилдин май бўлуб, фаредимиздин соз эрур,
Байтул-аҳзан ичра кулфат лашкари дарбонимиз.

Не балоларға сазовор этди ҳасрат чархдиш,
Йиғламоқдин ўзга бўлмас ҳажр аро имконимиз.

Дайр аро азм айлоли, Девонийдек, жону кўнгул,
Фурқат оламидин ўзга бўлмади армонимиз.

* * *

Кулбама келган бу тун хуришиди соним сизмусиз,
Равшан этган ҳусн ила тийра маконим сизмусиз.

Раҳм қилмай неча муддат жавр этиб ҳижрон аро,
Қоматим ҳам айлаган нозук миёним сизмусиз.

Зор қилгон ҳазрати Яқубдек ман зорни,
Хўблиқ тахти уза Юсуф пишоним сизмусиз.

Сарв ила шамшодни рашк ичра поймол айлаган,
Боғ аро сайр айлаган сарви равоним сизмусиз.

Ғамза бирла ўқ отиб раҳм айламай аҳволима,
Ишқ элин қатл айлаган қоши камоним сизмусиз.

Базм аро лутф айлабон ширин тақаллумлар била,
Айлаган хуррам мани ороми жоним сизмусиз.

Айлаган ман зорға Девонийдек лутфу карам,
Кўргузуб расми вафони меҳрибоним сизмусиз.

* * *

Ошиқ ўлғонлиғим ул дилбари жонон билмиш,
Ким қилур манга вафо беҳаду поён, билмиш.

Ки манга қилғусидур нозу тағофул ҳадсиз,
Зору шайдолиғим ул кўзлари фаттон билмиш.

Базмим ичра келибон очди жамолин, гўё,
Кўзларим тийралиғин ул юзи тобон билмиш.

Ҳажридин ўлғали етганликими ушбу кеча,
Ул лаби назҳат аро гунчаи хандон билмиш.

Ўзинга сабру шикеб айлаки, эй, Девоний,
Ишқ аро рози дилинг жумлаи инсон билмиш.

* * *

Ҳижрон аро раҳм этмайин ул моҳи тобон, эй, рафиқ,
Ҳар дам қилур зулму ситам расмин намоён, эй, рафиқ.

Ул қотили хунхорнинг ҳижрониға сабр этгали,
Жону кўнгилда қолмади бир зарра имкон, эй, рафиқ.

Фурқат аро ишдур манга аҳволима субҳи масо,
Гул шавқида булбул киби фарёду афғон, эй, рафиқ.

Раҳм айлабон Мажнундек афтода ҳолимни кўриб,
Тарк айламас жавру жафо ул мавли хандон, эй, рафиқ.

Лутфу карамлар айлабон базми аро дохил қилиб,
Ағёрға кўргузгуси ул беҳад эҳсон, эй, рафиқ.

Ҳоли ҳазинимни кўруб, раҳм этмайин, ҳаддин фузун,
Қаҳру итоб айлар манга ул номусулмон, эй, рафиқ.

Коми муродинг истасанг ўзликдин ўт Девонийдек,
Жаҳд айлабон бул гўшаи даҳр ичра пинҳон, эй, рафиқ.

* * *

Маҳв этиб жисми назорим дарди ҳижрон, эй, рафиқ,
Эл кўзига айлади чун зарра пинҳон, эй, рафиқ.

Топмайин ул маҳлиқонинг жоми васлин жомдек,
Зулмидин кўнглум бўлубдур таҳбатаҳ қон, эй, рафиқ.

Шавқи гулдин андалиб осо, даме оромсиз,
Иш манга шаб то саҳар фарёду афгон, эй, рафиқ.

Даврон айланур эрса комин тоғусидур ҳар жон
Лек тухмат бирла тузалмағуси бир инсон, эй, рафиқ.

Бир йўла Юсуф ҳақида қилди хабарни хилоф,
Қилмади бовар сўзин сўнг аҳли Канъон, эй, рафиқ.

Фурқат ичра ёр висолин топмоқлиғ мушкул бўлуб,
Ўз вужудин айламак йўқ, эркан осон эй, рафиқ.

Истасанг албатта даврон илкидин Девонийдек,
Айш, фано жомини то бор ич, имкон, эй, рафиқ.

* * *

Оламда нури ҳуснинг бўлди аён, муборак,
Берди жаҳонга зийнат хуршиди сон, муборак.

Даҳр ичра эй париваш нозу карашма бирлан,
Ишқ аҳлини қилибсен кўнглини қон муборак.

Жавр айлабон саросар чекмак учун фироқинг,
Кўнглумда қўймамишсан тобу товон, муборак.

Зулму ситамци эрса лойиқ кўриб манга лек,
Ағёр мажлисиға бўлдинг равон, муборак.

Маңдин ҳазарлар этдинг базмимға келмайин ҳеч,
Ҳамсуҳбатинг бўлубдур яхши-ёмон, муборак.

Ёринг жафоси бирла ҳар нав бало етушса,
Дегил ўзингта они, эй, хаста жон, муборак.

Зухду вараъдин, эй, дил, Девонийдек дам урма,
Дайри фанони қилдинг охир макон, муборак.

* * *

Қилдим тааммуқ бирла тамошо то олам ичра
тулдек узоринг;
Ҳажринингдин ўлдим раҳм айла, эй, шўх ман нотагону
мажнун ширинг.

Не келса тортиб ишқинг ғамидин ҳижронинг ичра,
эй, нозаниним,
Тахсин юзидин айғил ўзингким ишқ ичра маңдек
бордурму зоринг.

Ҳар неча арзу ҳолимни десам кам айламадсан
жавру жафойинг;
Недур сабабким ҳеч билмадим ман бўлдим
ажойиб беъзтиборинг.

Савдойи ишқинг кўнглумдин олди сабр ила тоқат,
эй, сарви қомат,
Найлай фиғонлар қилмай дамодам зулму
ситамдур ҳаққимда коринг.

Ман ҳаста дилни васлинг тунидин жавр айлағобон
қилдинг йироқроқ;
Ғайрини қилдинг айлаб қарамлар ишрат қилурда
базм ичра ёринг.

Лутфу қарамлар изҳорин айлаб шод эттали бу
маҳзун кўнгулни,
Кел қулбам ичра то мақдасинга жон нақдани
ман айлай нисоринг.

Эй нотагон дил Девоний янлиғ даҳр ичра, келгил,
ул маҳлиқойини;
Етмак тиларсан васлиға гарчи тарк айла аввал
номусу-оринг.

* * *

Мажлис аро бўлса аё маҳбуб гар хандон лабинг,
Ушшоқ ўлук жисмим аро бўлғусидурким жон лабинг.

Истаб дамодам шавқидин ўлган кўнгуллар жон топар,
Кавсармудур билмон ва ёким чашмаи ҳайвон лабинг.

Маҳфил аро маст ўлғали сипқорсанг ар акси тушуб,
Хижлат била майни қилур жом ичра гўё қон лабинг.

Мажнундек сарғангалик бирла қарор этмай даме,
Истаб туну-кун ҳажр аро бўлдим баче ҳайрон, лабинг.

Даҳр аҳлиға билдурғали сунъини то қодир Худо,
Бу нав ширин айламинг санъатдин ар жонон лабинг.

Қилғил қарам, эй, маҳлиқо, жон тошали ўлмакким,
Бўлди мани маҳзунға субҳу масо армон лабинг.

Раҳм айлагил, эй, дилрабо, фарёд этибон шавқида,

Тун-кун қилурман тинмайин қумри киби афгон лабинг.

Маҳзун кўнгул дарди учун бир сўрмасам, эй, гулузор,
Даҳр аро юрмаклик манга йўқдур ҳаёт имкон лабинг.

Фурқат аро бу ҳолима раҳм айлагил, эй, сангдил,
Девонийдек қилди мани ишқ ичра саргардон лабинг.

* * *

Бир нигоҳ қилмоқ била, эй, шўҳ бепарво кўзинг,
Дини исломимға солди сарбасар яғмо кўзинг.

Раҳм қилмай зарра янглиғ зулм этибон фитнадин,
Дамбадам ишқ аҳли бошиға солур ғавғо кўзинг.

Найлайин қилмай фиғонким, бошим узра қилғуси,
Юз қиёмат шўришин бир лаҳзада барпо кўзинг.

Зор ҳолим ажзини ҳар лаҳза изҳор айласам,
Еткуруб ҳолимға офат, эй, пари шаҳло кўзинг.

Тонг эмасдур айласам фарёду афғон ҳолима,

Зулми бедод эттусидур ҳар нафас ифшо кўзинг.

Жаврини жонимға бас қилмас даме фарёдким,
Қатлима қасд эттуси, эй, қомати зебо, кўзинг.

Қайда ором айлагум Девонийдек, эй, дилрабо,
Қаҳру кийн қилғусидур аҳволима пайдо кўзинг.

* * *

Недур журмим менинг эй дилрабо ҳажрингда зор этдинг,
Етурмай васлинга Мажнун киби кўйингда хор этдинг.

Манга жавру жафо айлаб вале васлинг била ҳар дам,
Бериб ғайрини комин базминг ичра комкор этдинг.

Қилиб аввал тараҳхумлар, дегил, нединки эй дилбар,
Вафони тарк этиб, сўнгра жафони ошкор этдинг.

Кўруб раҳм этмайин авқот аро фарсуда ҳолимға,
Сипам тигин чекиб сар то бапо кўнглим фиғор этдинг.

Вафо расмин бузуб охир рақибинг сўзлари бирлан,
Фиғоним ишқ эли ичра мани сан эътибор этдинг.

Висолинг базмидин маҳрум этиб, раҳм этмайин доғи,
Кўзум шаб то саҳар ҳижронинг ичра ашкбор этдинг.

Не суд айлар дегил, Девонийё, ўлтурсанг, зарурким,
Чекиб беҳуда меҳнатлар ўзингни беқарор этдинг.

* * *

Мажлисимға келди бу тун шоҳи хубоним менинг,
Тонг эмас йўқ бўлса кўнглум ичра армоним менинг.

Шод қилди васлидин ношод бўлгон хотирим,
Сайр этиб жон боғини сарви хиромоним менинг.

Бир нафас ҳолим сўруб ширин тақаллумлар била,
Нуқтага очиб тилин шўҳи суҳандоним менинг.

Фурқатидин тийра бўлгон масканим айлаб мақом,
Равшан этди васлидин ул моҳи тобоним менинг.

Шод эсам эрмас ажаб имдоду имкондин зиёд,
Айлади лутфу қарам ҳолимға султоним менинг.

Етмайин васлиға онинг ҳажри ичра, дўстлар,
Кўкка чиқмиш эрди тун-кун оҳи-афғоним менинг.

Хуррам этди хотиримни не учун Девонийдек,
Сўрди лутф айлаб ҳазин ҳолимни жононим менинг.

* * *

То жилва бўлғоч эй гузал маҳваш, намоён оразинг,
Ҳасратдин этмишдур мани Мажнуни ҳайрон оразинг.

Юз нав ҳасратлар била ошуфта бўлғуси дурур,
Гар кўрса ман зоринг киби ҳур ила нилмон оразинг.

Дашти жунунга юз қўюб фарёд қилсам тонг эмас,
Сабру шакибим айлади маңдин паришон оразинг.

Қилдил тарахҳум, ҳар саҳар бедор ўлуб, эй, гулбадан,
Пайдо қилурсан шавқида булбулдек афғон, оразинг.

Дашти фироқинг ичра бу офатда аҳволим кўриб,
Ман зорингга қил, эй, пари, бир кеча эҳсон оразинг.

Фарёд қилмай найлайин сабр этгали ҳижронга,
Маҳзун дилимда қўймади боз зарра имкон оразинг.

Шукур айларам беинтиҳо уммид этиб, эй, нозанин,
Ким қилди кўнглум ғунчасин бедод ила қон оразинг.

Равшан қилурға, эй, пари бир тийра кулбам сори кел,
Очиб, карамлар айлабон, хуршиди раҳшон оразинг.

Бурқатни олсанг лутф этиб қилсам тамошо тозадин,
Қолмас эди кўнглум аро бир зарра армон оразинг.

Зухд аҳлидек айлаб зиё жаннат уйин қилмон ҳавас,
Ман хастага бўлмишдурур фирдавси ризвон оразинг.

Уздин борибон оҳким, дайр ичра қўймишдур қадам,
Девонийға қилғил карам, эй, моҳи тобон оразинг.

* * *

Кулбама азм айлади бу кеча жононим менинг,
Тонг эмас бузса фалак тоқини афғоним менинг.

Сарбасар ҳижрон аро гўё вужудим қасрини,
Мунҳалам қилмиш эди бу чағли тибғоним менинг.
Дарди ишқи бирла бу фарсудай ҳолим куриб,
Дағ Шукурким раҳм айлади ул шоҳи ҳубоним менинг.
Шукурким раҳм айлади ул шоҳи ҳубоним менинг.

Лаъли жон парвардасидин бўса эҳсон айлади,
Чиққоли етмиш эди фурқат аро жоним менинг.

Ҳоли зоримни сувол этди табассумлар била,
Марҳаматлар кўргузуб шўхи суҳандоним менинг.

Кўргузуб лутфу мурувват шод қилди беъадад,
Кўнглум ичра қолмади бир зарра армоним менинг.

Ҳажр дардидин саросар бу паришон хотирим,
Жам қилди васл ила зулфи паришоним менинг.

Мажлисда ноз, айлаб табассум, юз очиб,
Тийра кулбам рангын эди моҳи тобоним менинг.

Боғ аро сайр этса гар рашк ила помол эттуса,
Сарвию шамшодни сарви хиромоним менинг.

Барқ осо базмима айлаб шитоб ул нозанин,
Дафъ қилди ҳуснидин бу шоми ҳижроним менинг.

Йиғламоқдин ҳажр аро Девонийё бу даҳрни,
Ғарқи об этмиш эдиким, ашқи ғилтоним менинг.

* * *

Ким ичса гар шарбати лола ранг,
Фараҳлар топиб бўлғуси бедуранг.

Зиҳи ишқ аро келса ушшоқ агар,
Не ҳожатдур ор-номусу танг.

Борур элдин орому ҳушу хирад,
Агар ман сори боўса ул шўху хирад,

Жаҳон ичра йўқ маҳваш бегумон,
Марҳаматда ҳама сенинг бирла танг.

Бу чархи кўхандин фироқинг аро,
Келурса ҳар лаҳза бошимга санг.

Фигону фироқ ичра ғамлар юки,
Қадим қилди ҳам, ғам оёғимни ланг.

Агар бўлса ошиқ бўлур мўрдек,
Ғами ҳажр аро доғи перу паланг.

Нигоро бериб бўса кўнглимни ол,
Ки бўлмишдур ул ғунчадек асру танг.

Санго эрса агар шоғирд ноз аро,
Муносиб бори дилрабои фаранг.

Яқомни қилиб тийғи рашк ила чок,
Қилурман гаҳи муддаи бирла жанг.

Бўлур шоду масрур Девонийё,
Ким ичса агар шарбати лоларанг.

* * *

Зеб ила саҳни чаманда бўлди то хандон гул,
Боғ аро булбулни қилди ҳуснига ҳайрон гул.

Ҳар саҳар афғор ўлуб, булбул наво чекса не тонг,
Айламишдур хордин сар то бапо пайкон гул.

Дод қилсам не ажаб ҳижрон дардидин мудом,
Андалиб осо мени ҳам айлади нолон гул.

Ваҳки билмон олам ичра бу нечук офат эрур,
Гунчасидех айлади ишқ аҳли кўнглин қон гул.

Васлидин маҳрум этибон оҳким саҳро сари,
Шавқ эли қатли учун чекмиш дурур домон гул.

Тутмадиким неча кун булбул фиғонин муғтанам,
Бўлғуси боди ҳазондин оқибат вайрон гул.

Гар ҳаводиси зулм бирла мубтало бўлса не тонг,
Кўрди ушшоқ аҳлиниким лойиқи ҳижрон гул.

Билмади ишқ аҳли қадрин васл аро афсуским,
Топмағай ҳасратдин ўзга давр аро сомон гул.

Умрдек Девонийе ҳаргиз бақо маҳкам эмас,
Боқмағил ҳар нечаким пайдо қилур даврон гул.

* * *

Чекдинг базе ул хўбнинг ҳажридин офат, эй, кўнгил,
Васлиға етгунг айлагил сабру қаноат, эй, кўнгил.

Ҳар кимки чекмиш ишқ аро ранжу алам беинтиҳо,
Охир муяссар бўлғуси айш ила роҳат, эй, кўнгил.

Чекмак учул омода бўлким ҳазрати Аюбдек,
Чархи фалақдин сиза ҳар ранж ила меҳнат, эй, кўнгил.

Юз йил чоғи туз бўлсанг ҳам Мансурдек, халқи жаҳон,
Таҳсинким, қилғусидур юз нав тўхмат, эй, кўнгил.

Кўйи аро ул шўхнинг аввора қилса ҳар неча,
Бошинга нам келтирмагил санли маломат, эй, кўнгил.

Мақсудинг истарсен агар қўймай вужудингдин асар,
Қилсун сани андоқ адам оломи фурқат, эй, кўнгил.

Гумраҳлиғингдин бошқариб туз йўлни кўрсатса санга,
Афсус, йўқ олам аро бир аҳли ҳиммат, эй, кўнгил.

Ҳар дам етар ранжу таъаб аҳволи зоринга сани,
Дун аҳлидин жаҳд айлабон қатъ ила улфат, эй, кўнгил.

Фахр айлабон бу қисвати фақрониға Девонийдек,
Қил гўшаи фаҳру фано ичра иқомат, эй, кўнгил.

* * *

Сўрмайин ҳолимни бир дам ваҳки дилдор, эй, кўнгул,
Ҳажр зиндони аро қилди гирифтор, эй, кўнгул.

Келмади сўрмоқға ҳолим фурқатида ё магар,
Қасди қатлим айламиш ёри жафокор, эй, кўнгул.

Келгали аҳд айладиким чиқди жоним келмади,
Ваъдани май ичра тақлиф қилди изҳор, эй, кўнгул.

Қилмади таъсир анга бир зарра янглиғ оҳким,
Сели ашким бирла ҳаргиз нолау зор эй, кўнгул.

Ҳажри ичра шамъдек ёнмоқ била шаб то саҳар,
Бермади комимни бир дам чарх ғаддор эй, кўнгул.

Йўқламади найлайкиман лутфи бирла шод
эрур,
Васли жомини топиб ағёри бадкор эй, кўнгул.

Зарра янглиғ раҳм қилмай ҳоли зоримни кўруб.
Жур зулмини қилур ҳар лаҳза бисёр эй, кўнгул.

Тонг эмас йўқлар эсам ҳажриға чора ул хўбнинг,
Жонға етдим етмади висолидин ахбор эй, кўнгул.

Ўлгали етдим муродим топмайин Девонийдек,
Сарнигун ўлубон олама чархи даввор эй, кўнгул.

* * *

Оразинг очиб эй, шўх, кўзума намоён қил,
Сўрибон ҳазин ҳолим, лабларингни хандон қил.

Тортибон ғами ҳажринг кўб малул ўлубдурман,
Бўсалар манга ҳар дам лабларингдин эҳсон қил.

Ман ҳазинга эй дилбар марҳамат қилиб бу тун,
Бодаи висолингдин дафъи дарди ҳижрон қил.

Фош этиб вафо расмин очибон жамолингни,
Мажлисим карам бирла рашки боғи ризвон қил.

Бас қилиб жафо расмин рафъ этиб ҳижобингни,
Базм элини ҳуснингга эй нигоро ҳайрон қил.

Хандалар қилиб гоҳи нозу ишвалар бирла,
Шавқ ўтиға ишқ аҳлин дилларини сўзон қил.

Эй, кўнгил, чу Девоний айлабон карам ул шўх,
Келса кулбанга ногаҳ жойинг ичра пинҳон қил.

* * *

То кўзимга оразин қилди намоён ул ўғул,
Ақлу ҳушим айлади ишқида ҳайрон ул ўғул.

Кўргали жаҳд айладим ҳар неча, сўнг ойдек юзин,
Ваҳки, қилди кокили остида пинҳон ул ўғул,

Айлабон жавру жафо васлига еткурмай даме,
Солди кўнглум ичра юзминг доғи ҳирмон ул ўғул,

Қасд этиб ишқ аҳли қатлин заррадек раҳм айламай,
Кўй аро ўйнаб давомат кўйи човгон ул ўғул,

Ҳар неча изҳори ожизлиғ била арзим десам,
Қаҳр ила қилғусидур қатлимга жавлон ул ўғул,

Дарди ҳижронин чекиб ўлмакка етдим оқибат,
Дарди васлин қилмади бир кеча эҳсон ул ўғул,

Тонг эмас Девонийё ўлсам фироқи дардидин,
Зор кўнглум айлади ишқида вайрон ул ўғул,

* * *

Зор қилгон ҳажрида жонон экандур билмадим,
Барҳам этан тоқатим ҳижрон экандур билмадим.

То адамдин келса ҳар ким айлаб уммиди талаб,
Лек ҳосил қилмоғи ҳирмон экандур билмадим.

Етмайин мақсудиға чархи фалакнинг зулмидин,
Аҳли олам сарбасар нолон экандур билмадим.

Гар киши мулки жаҳонни маскан этса неча йил,
Оқибат туфроқ аро пинҳон экандур билмадим.

Дам олур фурсатға қўймас ҳайфким қасри жаҳон,
Сарсари офат ила вайрон экандур билмадим.

Топғали ком ўрниға ман хастаға бу даҳрдин,
Ранжу меҳнат сарбасар сомон экандур билмадим.

Ринд аҳлиға меҳнату шоди баробар бор экан,
Лекким дун аҳлиға армон экандур билмадим.

Топмайин матлубини жаҳд айлабон ҳасрат била,
Ҳар киши ўз ҳолиға ҳайрон экандур билмадим.

Кусру фақир ихтиёрим айлабон Девонийдек,
Тарқи дунё айлаган султон экандур билмадим.

* * *

Қайда ором айлағум, эй, маҳваши фархунда ном,
Йиғламоқ бирла тўқуб ашкимни кўздин лола фом.

Раъд осо нола бирла барқ янғлиғ оҳ чекиб,
Орзуйи васл этарман ҳажринг ичра субҳи шом.

Муддаий рашкингдин ўлтурсам ўзумни тонг эмас,
Фурқатинг заҳридин ўлмишдурман айлаб талхком.

Қуш киби хомушдурман дона-дона хол ила,
То муқайяд айладин зулфинг қилиб қасдимга дом.

Шаккар ила заҳар таъмин комим ҳеч фарқ айламас,
Етмади ағёр васлингдин манга ҳаргиз паём.

Бистари роҳатдин ондоқ тангдилман, эй, пари,
Гиря қилмоқ бирла айлаб кўз уйқуни ҳаром.

Боғлабон зуннор белга ўйлаким раҳбони бут,
Муддао кўнглумгадур кўйинг аро тутса мақом.

Жисми зорим ҳар тараф юз ранг била очғусидир,
Чунки ишқинг бўлди ушбу нотавон кўнглум найом.

Дайр аро кирдимки, соқий тут сабуҳий май манга,
Айлабон Девонийдек дунёву дин таркин тамом.

* * *

Ваҳ, манга мумкин эмас бир кеча дилдор ила базм,
Қоши ё, киприги ўқ, кўзлари хунхор ила базм.

Туну кун ҳажрида иш айламагим оху фиғон,
Қила олмай ким ўшал ёри жафокор ила базм.

Не ажаб қилсам агар оху фиғон рашик ила,
Қилур ул шўх кўзинг дамбадам аёёр ила базм.

Ул ситамгар ичадур муддаий базмида шароб,
Ман қилурман туну кун кулфаги андоз ила базм.

Ваҳки, бир лаҳза манга бўлмағусидур мавжуд,
Рўзу шаб истағум ул лаъли шаккарбор ила базм.

Қолмас эрди бу ҳазин кўнглим аро армоним,
Айласам бир кеча ул кўзлари хуммор ила базм.

Кўрмагай даҳр ғамин даҳр аро Девоний каби,
Тузса бир кимса агар соғари саршор ила базм.

* * *

Гул юзунг кўрган ҳамон булбул каби зор ўлмишам,
Интизорингни чекиб Мажнундек хор ўлмишам.

Қил тараҳҳум ҳолима бир кеча чунким ўлгудек,
Ранжи ҳижронинг аро, эй, шўх бемор ўлмишам.

Топмайин жоми висолинг ўртанибон рўзи шаб,
Дамбадам ҳайлу бало дардига дучор ўлмишам.

Юз қўюб дашти жунунга қилмайин бир дам қарор,
Фурқатинг тиғи билаким сийна афгор ўлмишам.

Бир кеча кулбамга келгил лутф этиб, эй, дилрабо,
Жоми васлингга мане ҳажр ичра хуммор
ўлмишам.

Жоми васлинг муддаийлар нўш этар, лекинки ман,
Ҳасрати ғам бирла туну-кун бўйла ҳушёр ўлмишам.

Ишқинг ўти бирла, эй, дилбар, ҳазин Девонийдек,
Гул юзунгни кўргали булбул киби зор ўлмишам.

* * *

Кел бери айлаб талаттуф, эй, пари гулрӯ санам,
Ким фироқингдин менинг бошимда бор юз навъ ғам.

Эй нигоро, моҳи талъат фурқати андуҳи аро,
Етмадим васлинг ҳарамига чекиб беҳад алам.

Зулми бедодинг чекиб ўлмакка етдим ҳажр аро,
Эмди қил жавру жафо расмин манга, эй, шўҳ, кам,

Ман ҳазинни ташлаб ҳижронинг аро субҳу масо,
Айшу ишратлар қилурсан найр бирла дамбадам.

Ваҳ нечук ишқингда шайдо бўлмасунлар даҳр эли,
Санда бордур бу сифатлиғ ишвау, нозу, ҳашам.

Ушбу тун, эй, шўҳ ёр, бир дам мани зор этмайин,
Не бўлур васлинг майин қилсанг иноёту карам.

Раҳм қилким ҳолима фурқат қаро шоми аро,
Ёш оқиб икки кўзумдин қилгуси оламни нам.

Муддаи хайлики қилмиш ёрни мандин жудо,
Не ажаб қилсам онинг ҳаққиға не навъ зам.

Борҳо комин раво айлаб рақиби шумни,
Ман ҳазинга айлаунг дойим ғазаб бирла сивам.

Гарчи сан ичсанг майи гулфром найр ила менинг,
Лек бўлмишдур насибам ҳажр аро анвойи сам.

Дилбаримдек Лайлию Ширин не бор Девонийё,
Ишқ аро мандек эмас Мажнун ила Фарҳод ҳам.

* * *

Шавқинг ила айлабон бир дам фиғон, эй, гулбадан,
Чикқоли етди фироқинг ичра жон, эй, гулбадан.

Жоми васлингга даме етмай хуруш айлаб баса,
Юлмишам жавринг била ҳар лаҳза қон, эй, гулбадан.

Қоматим ҳам айлади оломи фурқат оқибат,
Қилмадин лутфини манга бир дам аён, эй, гулбадан.

Келмадинг ёд айлабон ҳижронинг ичра бир кеча,
Кулбаи аҳзонима элдин ниҳон, эй, гулбадан.

Етмайин мақсудима умр ўтқариб афсуским,
Пўядин сокин эмасман бир замон, эй, гулбадан.

Тонг эмас фарёд қилсам нури ҳуснингдин йироқ,
Кўзларимга тийрадур ёғду жаҳон эй, гулбадан.

Сўрмасанг ҳоли ҳазиним лутф этибким бир нафас,
Хайли нам бермас манга бир дам омон, эй, гулбадан.

Чора не қилғум дурур қатл этгали жон қасдиға,
Кипригинг ўқдур, вале, қошинг камон, эй, гулбадан.

Нола қилмай найлайинким ҳар нафас айлар ҳужум,
Хайли кулфат бошима беҳадду сон, эй, гулбадан.

Қасрати намдин фиғонким лол ўлубдур бу тилим,
Айламақда шарҳи зулмингни баён, эй, гулбадан.

Қил карам бу ҳолима ким зор Девоний киби,
Ўйнаи фурқатни ўилмишман макон, эй, гулбадан.

* * *

Кўзумдин гоҳ-гоҳ то бўлдинг, эй, меҳрибон,
Ниҳону ниҳону ниҳону ниҳон.

Ки айлаб ишим ҳажр аро субҳу шом,
Фиғону фиғону фиғону фиғон.

Бўлуи лол арзим демакда манга,
Забону забону забону забон.

Ғаминг боридин қоматим айладинг,
Камону камону камону камон.

Бори элга пинҳон сиррим айладинг,
Аёну аёну аёну аён.

Кел энди қарам бирла кулбамни қил,
Макону макону макону макон.

Экан ҳажр Девонийе кўп қаттиғ,
Ёмону ёмону ёмону ёмон.

* * *

Мани ишқингда мунча беқарор этмак недур, билмон,
Егурмай васлинга кўйингда зор этмак недур, билмон.

Тараҳҳум қилмайин ҳижрон аро, эй, дилрабо ҳар, дам,
Жафоу зулм ила Мажнун шиор этмак недур, билмон.

Келиб ҳолимни сўрмай, ваҳ, кўзумни ашкбор айлаб,
Фироқинг ичра мундоғ интизор этмак недур, билмон.

Бериб ғайрини комин не эса базминг аро тун-кун,
Вале ман хастани йўлингда хор этмак недур, билмон.

Даме ҳолим сўруб ҳижрон аро комим раво этмай,
Ситамни ман ҳазинга бешумор этмак недур, билмон.

Агар арзим десам қаҳр айлабон дашном этиб беҳад,
Кўзумни йиғламоқдин ашкбор этмак недур, билмон.

Қилиб бедодлиғлар ҳолима Девонийё ҳар дам,
Фалақдин додким, ғамға дучор этмак недур, билмон.

* * *

Вафо қасдин қил, эй, қотил фироқинг ичра зорингман,
Тилаб базми висолинг рўзу шабким интизорингман.

Не бўлғай фош этиб меҳру вафо ҳолимни бир сўрсанг,
Етушмай васлига кўйинг аро бир хокисорингман.

Тун кун айлабон таъжил ором этмайин ваҳким,
Бало дашти аро ман нотавон Махнун шиорингман.

Чекиб ранж ила меҳнани эса ҳажринг аро ҳар дам,
Иноят айнин оч ушшоқ ичра номдорингман.

Рақиб аҳли ҳамиша базминг ичра эътибор ўлди,
Вале билмон недин ман хаста дил безъгиборингман.

Топа олмай марҳами васлинг, қилиб кўйинг аро тун-кун,
Фиғонким, ханжари меҳнат била зору назорингман.

Юзинг шавқи олибдур кўнглум ичра ихтиёримни,
Нетайким йиғламай ҳижрон аро беихтиёрингман.

Даме не бўлғуси келсанг сўрарга ҳолим, эй маҳваш,
Неча муддат зрурким, фурқат ичра ашкборингман.

Мурувват зоҳир этил, ё жафо қил, эй, паривашким,
Ҳазин Девонийдек бир ожизу афтода ёрингман.

* * *

Юзларинг ё ой ваё хуршиди рахшонму экан,
Лабларинг ё кавсаре ё оби ҳайвонму экан.

Лаъли майгуниг уза чиққон хати анбарму ё,
Чашмаи ҳайвонда биттан турфа райҳонму экан.

Олғали аҳбоб хайлининг қарору сабрини,
Ғамза ғунча этгучи ул чашми фаттонму экан.

Ушбу оқшом ноз жилва қилғучи базмим аро,
Бизни дилбарму экан ё ўзга жононму экан.

Хотирим ошғуфта қилғон бу нафас, эй, дўстлар,
Кўргузуб маҳвашлиғ ул зулфи паришонму экан.

Ваъда айлаб эрди келмакка, нигорим келмади,
Ёки эрди қилғон аҳдидин пушаймонму экан.

Тийра чашмимни ёрутғон юз очиб Девонийё,
Орази ҳусн авжида ул моҳи тобонму экан.

* * *

Васлингдин эт, эй, дилбар, комимни равон букун,
Ҳам ҳуснинг ила бергил кулбамга зиё букун.

Ҳажринг ғами дардидин ўлмакка етибдурман,
Жонбахили лабингдин қил дардимга даво букун.

Ғайрини висолингда шод айлагунг, эй, дилбар,
Ман зоринга ҳам кургуз лутф ила ато букун.

Тонг йўқдур сар қилсам фарёд ила афғонлар,
Йўқ айлади сабримни дард ила бало букун.

Изҳор этибон лутфинг ман сори суруб раҳшинг,
Таркини қилиб келгил ҳам жавру жафо букун.

Ўлмакка етибдурман бас ила ситам расмин,
Раҳм айла бу ён беҳад ҳолимга қаро букун.

Не ғам санга Девоний, ҳижрони аро ёринг,
Кулбанга келур айлаб оҳанги вафо букун.

* * *

Кулбамга келди лутф этиб хуршиди тобоним букун,
Рафъ ўлса кўнглумдин не тонг фарёду афғоним букун.

Жам ўлди васлини топиб пешгин сочидек бошида,
Алҳамдуллоҳ, лутф этиб, хотир паришоним букун.

Соз айлабон танбурни дилсўз оҳанглар била,
Ғам зангини маҳв айлади базм ичра жононим букун.

Мийно ичиб, сармаст ўлуб, озори ҳижрондин вале,
Бир зарра янглиғ қолмади кўнглумда армоним букун.

Расми мурувватдин ажаб ширин тақаллумлар била,
Жисмимга берди тоза жон шўҳи суҳандоним букун.

Ҳоли харобимни сўруб юз минг адоу ноз ила,
Лутфу қарам айлаб ўшал сарви хиромоним букун.

Фахр айласам йўқдур ажаб бўлмиш дурур Девонийё,
Ул нозанини сиймтан базм ичра меҳмоним букун.

* * *

Гайрини базми аро шод айлади ул сиймтан,
Қон ютарман рашқдин ҳижрон аро ваҳкимки ман.

Тинмайин фарёд қилсам ул паридин тонг эмас,
Ман ҳазиннинг ҳолига жавру жафони қилди фан.

Ниши ғамдин айлади кўнглум тўла қон ул санам,
Муддаий базмин қилиб гулзор ҳуснидин чаман.

Чарх иши калжлик била туз комини берган эмиш,
Эй, кўнгул, шод ўлмағунг андоқ эса албатта сан.

Йиғламоқдин кўз ёшинг оламни туфон этса ҳам,
Раҳм қилмас ҳолинг чун зарра ул гул пийрахан.

Суд қилмас йиғласам ул сангдилға ҳар нафас,
Бу сифат ҳолим кўриб таҳсин қолур аҳли яман.

Дайр пириға борибон толиби иршод ўлуб,
Айлагил Девонийе даҳри фано ичра ватан.

* * *

Меҳр расмини тутуб келгил бери эй жавр фан,
Ўлгали етдим чекиб ҳижрон аро ранжу миҳан.

Сарбасар рангк ўтига ёқдинг вужудим кишварин,

Муддаий базми аро мийно ичиб эй сиймтан.

Байтул-аҳзандур манга гўёки зиндон сансизин,
Қил юзинг очиб они назҳат аро рангки чаман.

Ҳар неча меҳру вафо расмини ман фош айласам,
Лек изҳор айлагунг жавру жафо исмини сан.

Ул париваш ишқиға шайдоу зор қилгон киши,
Йўқдурур Девонийё олам аро монанди ман.

* * *

Оҳким топмай муродим бир нафас жонондин,
Эмин эрмасман кўринг фарёд ила афғондин.

Ўлғали етдим чекиб ҳижронида раҳм айламас,
Жавр зулмин беъадад эҳдод ила имкондин.

Тонг эмас дод айласам ҳар дам рақиби шумлар,
Ким болоким қасдиға айлар ғулув ҳар ёндин.

Ман нечук комим топайким ушбу ҳасратхонада,
Кимса борму ком тоғрон, дўстлар, даврондин.

Эй, ситамтар, ажз элининг бил дуосин муҳтанам,

Кел ҳазар қилғил кўриб бу дийдаи гирёндин.

Қил тараҳҳум расми бирла фаҳр элиға илтифот,
Ким қолур қасри жаҳон охир сану ҳам ондин.

Пешай сабр айла Девоний боло дашти аро,
Мумкин ўлмас солим қолмоқ ишқ эли ҳижрондин.

* * *

Бермади комимни бир дам ушбу золим даҳри дун,
Зулми бедоди била кўнглум саросар қилди хун.

Топғали осори матлубдин нишон шаб то саҳар,
Поймол ўлди манга сар то бапо дашти жунун.

Ҳайфким ман шоҳиди мақсадға ҳаргиз етмадим,
Кўбуку ком урмоқ ила қилмайин бир дам сукун.

Тонг эмас фарёд қилсам не учунким ҳар нафас,
Қоматим ҳам бўлди нам бори била андақки нун.

Гар киши фазлу ҳунарда бўлса Афлотун киби,
Суд қилмас бўлмаса то бахту давлат раҳнамун.

Ё киши топса Сикандар чашмини рўз ила лек,
Мўрдек бўлғай қазо Жалаллоҳу забун.

Бермади Девонийдек коми муродим бир нафас,
Айлагил ушбу фалак тоқини ёраб сарнигун.

* * *

Не тоғ фарёд қилсам ҳар нафас бу чархи гардондин,
Даме комим муяссар айламасдур васли жонондин.

Чекиб ҳадсиз ситамлар тинмайин мақсудима ҳар дам,
Етибман ўлали аҳбоб билинглар доғи ҳар ёндин.

Ажаб йўқ нола изҳор айласам фурқат аро тун-кун,
Тушуб булбул киби айру ҳамди гулбарги хандондин.

Бишойи тоқатимни сели ашким бузди найлайким,
Оқар ёш ўрнига қон дамбадам бу чашми гирёндин.

Умиди айшу ишрат таркини қил даҳри фонийдин,
Кел, эй, дил қойил ул етса санга ҳар жанр даврондин.

Тилсарсан васлини Девоний йўқ эт вужудингни,
Не ҳосил бўлғуси фаҳм этки бу беҳуда афғондин.

* * *

Нетай раҳм айламас ҳолимға жонон,
Етушти чиққоли ҳажри аро жон.

Манга пеша қилиб жабру жафони,
Қилур ғайриға беҳад лутф эҳсон.

Бири қутқармайин зулму ситамдин,
Фироқ ичра қилиб чашмимни гирён.

Фигон қилсам тонг эрмас тинмайинким,
Ҳазин кўнглимни қилди дард вайрон.

Нечукким андалиб айрилса гулдин,
Қилур субҳу масо фарёду афгон.

Ажаб йўқ дарду ғамдин ўлсам эмди,
Тўлуб кўпглум ичида доғи ҳижрон.

Манга ҳажр ичра васли муждасини,
Сўруб ҳолим демас ул лаъли хандон.

Мани шод этмади васл ичра бир дам,
Хароб ўлсун илоҳи чархи гардон.

Кел, эй, Девонийе, май ичтил эмди,
Кориб майхонаға борича имкон.

* * *

Ғарқиоб ўлди кўзум ашки била рўйи замин,
Қилмадинг бир зарра кам жаврунгни сан эй нозанин.

Ҳажринг ичра шуълалиг оҳимга раҳм этмай ҳануз,
Кўргузурсан ҳар нафас ман нотаваонга зулм-кин.

Бўлмади ҳосил манга ахбори дарди ғам, эй, мунбача,
Токи кирдим қўйинга тарк айлаюб исломи дин.

Эй, лиғори, меҳрибоним, қодийи ишқинг аро,
Не боло келди чекарман ман ғариби камтарин.

Бир нигоҳи қилмадинг аҳволима, эй, сангдил,
Ўлғали етдим фироқинг ичра ғамдин ман ҳазин.

Тонг эмас сабру қарорим бўлмаса, эй, шўхким,
Оразинг топти қазо машшотасидин зеб-зин.

Тонг эмасдур дони ҳижрон бирла ўлсам, ишманга,
Айламак зиндони ғамда ҳолима оҳи эмин.

Ғуссадин эмин бўлурмиш ичса ҳар ким, зоҳидо,
Бу сабабдинким ўзум майхонага қилдим яқин.

Келгил эмди сабр қил ҳижрониға, Девонийе,
Ким нузул этмишдур оёти «Юхиббус собирин».

* * *

Қуёшдек ул пари айлаб ҳиром оҳиста-оҳиста,
Бузуқ кулбам аро тутди мақом оҳиста-оҳиста.

Ҳазин аҳволима жавру жафо таркин тутиб ул шўх,
Қилиб расми вафони илтизом оҳиста-оҳиста.

Табассумға очиб оғзин тараҳҳумдин сувол этди,
Роб ҳолимни ул ширин калом оҳиста-оҳиста.

Дедим, жоно ғироқинг дардидин бемор ўлубдурман,
Чекиб ҳижрон балосин субҳу шом оҳиста-оҳиста.

Басе нозу адо бирла кулуб деди аё маҳзун,
Висолимдин бўл эмди шоди ком оҳиста-оҳиста.

Бихамдилаҳ, қилиб бу тун саросар тиги кулфага,
Рақиби рўсияҳ кўксин ином оҳиста-оҳиста.

Ичибон шишаи мийно бўлуб сар масти бепоён,
Манга ҳам сунди сўнг бир неча жом оҳиста-оҳиста.

Гул узра шабнам осо ким узорида арақ ҳар ён,
Бўлуб май тоби бирла лолафом оҳиста-оҳиста.

Тилар ҳар кимса Девоний киби васл ичра бўлмоқ шод,
Фано мулкин ҳавас қилғай мудом оҳиста-оҳиста.

* * *

То зевар айлаб зеб учун ул шўхи гулнор устина,
Ҳашм айлабон келди яна маҳзуни бемор устина.

Раҳм этмайин ҳижронида бу нотагон ҳолим кўриб,

Озорлар еткурғуси ҳар лаҳза озор устина.

Кўрган ҳамон ул шўхнинг сабру қарорим бутради,
Чун оразу ҳолу хати бўлмишдур изҳор устина.

Ўлмай на имкон эмдиким, пайваста бўлгон қонлари,
Қатлим учун гўё қилич ул чашми хунхор устина.

Ул дилрабонинг ҳажрида фарёд қилсам не ажаб,
Фавжи алам айлар ҳужум ман зори афғор устина.

Бадгўйлигинин рўзи шаб ноком этиб қилди гулув,
Ё раб, балойи беадад ҳар лаҳза ағёр устина.

Ғам тигидин фурқат аро жисмим саросар қон эрур,
Кийган киби гулранги тўн базм ичра дилдор устина.

Хок ўлғунг, эй, кўнгул, қолмай вужудингдин асар,
Чиқсанг агарчи рутбадин бу чархи даввор устина.

Ҳижрон аро Девонийдек афғон қилсам тонг эмас,
Ким келғуси хайли алам ҳажр ичра хушёр устина.

* * *

Ўлмаклик агар оташи ҳижронида давра,
Жон топмоғим икки лаби хандонида давра.

Ҳусн авжида ул чунки қуёш бўлди муватан,
Анжум киби маҳвашлар анинг ёнида давра.

Бегона бўлиб даҳр аро аҳлу хираддин,
Побасталиғим зулфи паришонида давра.

Парвона киби ёнсам агар шавқида тонг йўқ,
Минг нури зиё орази тобонида давра.

Гар ишқида йўқ эрса ҳаётим ажаб эрмас,
Жон қасдиға новак кўзи фаттонида давра.

Таҳсин қолиб хат чекарам лек ҳама ҳоли,
Хат нуқтасидек чоҳи занаҳдонида давра.

Девоний каби васлида жон топғасен охир,
Ўлмаклик агар оташи ҳижронида давра.

* * *

Паризодим келур ораз очиб саллона-саллона,
Не тонг қилса бори олам элин девона-девона.

Ниқоб олғоч юзидин не ажаб жону кўнгул бўлса,
Юзининг кўйига юз шавқ ила парвона-парвона.

Агар истар эсанг мақсадға етмакликни, эй, солик,
Қадам бу йул аро қўймоқ керак мардона-мардона.

Ҳазин ҳолимни сўрмас раҳм этиб ул дилбари қотил,
Эрурман неча муддат ғам билан ғамхона-ғамхона.

Рақибни рўсияҳ айлаб тамасхур таъна айлайдур,
Хароб ҳолимға арз этсам агар жонона-жонона.

Нигоро, ишқ элини ҳолини сўргилки лозимдур,
Раият ҳолини сўрмоқлиғи султона-султона.

Ул ой, Девонийё, олам элини айламин шайдо,
Суруб ноз ашҳабини ҳар сари мастона-мастона.

* * *

Ман телба арзини денгиз, эй, дўстлар, дилдорға,
Ким дарди ҳажридин онинг қолдим баче озорға.

Ул шўх бўлса ҳамдамим бир умр тонг йўқ, эй, рафик,
Чун ҳамдам ўлғусидурур гулпан аро гул хорға.

Қилғусидур бедодлар одат бўлубму билмадим,
Зулму ситамлар айламак ул наргиси хунхорға.

Нечун алардин мақсади комини гар топмас эса,
Жонин фидо қилғусидур ушшоқ хайли ёрға.

Дорулншифои васл ила меҳринг етур, эй, нозанин,
Айлаб иноёту қарам ҳажрингда бу беморға.

Не бўлуси қилсанг назар раҳм айлабон, эй, салидид,
Ким ханжару фурқат била бу сийнаи афгорға.

Васлиға етунг, нола қил, Девонийе, ҳаддин фузун,
Коми мурод ҳосил бўлур шаб то саҳар бедорға.

* * *

Ўлмакка етдим эй, пари, ҳижронинг озори била,
Лутф айлаб аҳёлиғ етур лаълингни гуфтори била.

Дейман хиром ичра сани товус янглиғ хушхиром,
Кимни олибдур ҳушини товус рафтори била.

Албатта бешак ҳурни базмини қилмас орзу,
Ким суҳбат этса бир кеча хилват тузуб ёри била.

Гарчи кўзи бедор, ила ушшоқ элин қатл айласа,
Лекин берур жон тозадин лаъли шакар бори била.

Ул қомати сарви равон, ороми жон писта даҳан,
Ёқти ичим саҳбо ичиб рўзу шаб агёри била.

Доим рақибни шум ила ҳамроҳу ҳамдам бўлғуси,
Бир лаҳза улфат тутмайин бир ерда ман зори била.

Кўрдингму бу олам аро Девонийе субҳу масо,
Ишрат майин нўш айлаган ошиқни дилдори била.

* * *

Фoш этиб, кeдди, кaрам ул мoҳи тобон бу кeчa,
Тoнг эмaс бўлса тaсaддуқ жисм илa жон бу кeчa.

Нoз илa гoҳи сўруб ҳoли ҳaзиним шукрим,
Дилрaбoлиғ рaсмини қилди нaмoён бу кeчa.

Юз тaрaҳҳум ҳoлимa очиб юзини айлaди,
Мaскaнимни oрaзидин рaшкaи ризвон бу кeчa.

Жонфизo aбёт ўқуб гaҳ нaғмaи дилкaш билa,
Лутфу эҳсон айлaбон ҳaддин фaрoвон бу кeчa.

Мaй бўлубдур oлaм ичрa бaрчa дaрё гўиё,
Жoм ўлубдур гумбaзи гaрдуни гaрдон бу кeчa.

Дaвлaти вaсли билa ҳaм нaшғaи мaйдон aгaр,
He aжaбким айлaсaм фaрёду aфғон бу кeчa.

Қoлмaди Дeвoниё кўнглумдa aрмон зaррaдeк,
Шукрим кoмим билa эврудди дaврон бу кeчa.

* * *

Ҳазин кўнглимга ишратдур таманно ул пари бирла,
Вале сармаст ҳам қилса лабининг соғари бирла.

Кўнгулда қолмас эрди заррадек осори ғам ҳаргиз,
Музайян қилса кулбамни юзининг анвари бирла.

Фигонким кулбам ичра келмайин хушид янглиғ ул,
Фигор айлар вале кўнглумни ҳажри хашжари бирла.

Ҳазин кўнглум аро қолмас эди чун зарраи армон,
Маъномимни муаттар қилса зиллат анбари бирла.

Не армон айлағай олам аро мажлис тузуб ногаҳ,
Ки ором этса ҳар ким бир нафас ўз дилбари бирла.

Тонг эрмастурки армон айласам Девонийе доим,
Ҳазин кўнглумга ишратдур таманно ул пари бирла.

* * *

Кулбам ичра келди ул номехрибоним бу кеча,
Ёр эшитмишдур магар оҳу фиғоним бу кеча.

Ҳажри ичра музтариб бўлмиш эди жону кўнгул,
Бўлди сокин васлда дил бирла жоним бу кеча.

То табассум бирла ҳолимни савол этгон чоғи,
Фош қилдим оллада сирри ниҳоним бу кеча.

Рафъ этиб анвори ҳуснидин ниқобин шукрим,
Равшан этти кўзларим хуршиди соним бу кеча.

Бўсалар эҳсон этиб шод айладиким лаълидин,
Марҳамат зоҳир қилиб оромижоним бу кеча.

Айлаб изҳори карам мажлис аро тўти киби,
Сўз дурин фош айлади ширин забоним бу кеча.

Сўрғали, Девонийё, ҳоли дилимни, келдиким,
Байтул-аҳзонимға ул Юсуф нишоним бу кеча.

* * *

Келди очиб оразин ул моҳи тобон бу кеча,
Бўлгали хуршиддек кулбамда пинҳон бу кеча.

Ҳоли маҳзуним сўруб айлаб тараҳҳумлар баса,
Дилраболиғ расмини айлаб намоён бу кеча.

Кўнглум ичра қўймайин бир зарра ғам май шавқидин,
Тонгга тегру маст этиб ҳаддин фаровон бу кеча.

Жонфизо абёт ўқуб, эй, мутриби гулчеҳраким,
Нағма оҳангини қил, борица имкон бу кеча.

Шукрим, ул маҳлиқонинг лутфу эҳсони била,
Васл шомиға мубаддал бўлди ҳижрон бу кеча.

Ҳаддин имкондин фузуи масрур қилди васлидин,
Ҳолима раҳм айлаб ул шамъи шабистоним бу кеча.

Ўлсам армоним йўқ энди даҳр аро Девонийе,
Шукрим комимча эврулдики даврон бу кеча.

* * *

Ҳусн авжида эмас хушниди маҳ рухсорича,
Қанд ҳам лаззат аро не лаъли шакқарборича.

Кимни олмиш тоқатин товус хуш рафтор ила,
Гар десам ўхшаш онинг бу тарз ила рафторича.

Кимни орому қарорин олди меҳру муштарий,
Десам онларни жамолин орази анворича.

Айлама тавсифи жаннатни гулини воизо,
Ким қачон бўлғай нигорим кўйини гулзорича.

Жонни гар қилсам фидо жононима не ажабким,
Бўлмағай ушшоқға жон доғи ширин торича.

Не ажал жаллоди бўлғуси баробар кўзига,
Не Масеҳо мўъжизи бордур лаби гуфторича.

Боғи ризвоннинг гули ҳамроси ҳам Девоний,
Кўзима кўринмагуси ёр кўйин хорича.

* * *

Оразидин ул пари кулбамни обод айлади,
Марҳамат зоҳир қилиб маҳзун дилим шод айлади.

Неча мuddатдин бериким, банди ҳижрони эдим,
Раҳм этиб аҳволима ҳажридин озод айлади.

Ошкор айлаб табассум лаъли шаккарборидин,
Бўсалар бирла мани маҳзунни ёд айлади.

Жилва айлаб юз туман ноз ила ҳар дам ул пари,
Ўзни Ширин, ваҳ, мани инқида Фарҳод айлади.

Бу сифат лутфу қарамни манга бунёд айлагач,
Рашк ўтига ўртаниб ағёр фарёд айлади.

Дарди ҳижрондин савол айлабки, ман дилхастадин,
Хайли ғамни ул санам бир дамда барбод айлади.

Ҳар нафас базми аро ҳолимға Девоний киби,
Беадад базлу қарам ул чапми жаллод айлади.

* * *

Кулбам ичра гар бу тун хуршиди соним келмади,
Чиққоли етди фироқи бирла жоним, келмади.

Ул санамким дарди била ипқи, эй, аҳбоблар,
Фош қилди элга бу сирри ниҳоним, келмади.

Шод этарга ман ҳазиниш юз табассумлар била,
Нуқтага оғзини очиб ширин забоним келмади.

Йиғламоқдин зор ўлуб ҳижрони ичра ҳар тараф,
Кўздин ашк ўрнига оқди, ваҳки, қоним, келмади.

Интизор ўлдим ангаким ҳазрати Яъқубдек,
Байтул-аҳзоним аро Юсуф нишюним келмади.

Ўлғали етдим фироқи дардидин, афсуским,
Равза жон ичра ул руҳи равоним келмади.

Заррадек айлаб тараҳхум ҳолима ул сангдил,
Бузди етги кўкни бу оҳу-фиғоним келмади.

Тонг эмас, Девонийе, ўлсам агар ҳажр ичраким,
Кулбам ичра ваҳ бу тун хуршиди соним келмади.

* * *

Оразингдин айру, эй, ой, меҳри анварни нетай,
Лабларинг ҳижронида қанд ила шаккарни нетай.

Бӯй эларга зулфи шабранингдин айру, эй, санам,
Бу жаҳон бозори ичра мушки анбарни нетай.

Гулшан ичра жилва бирла қоматингни кўрмасам,
Сарви шамшоду санавбар бирла ар-арни нетай.

Хўбларнинг базми ичра доҳил ўлсам ногаҳон,
Ул пари суратдин ўзга ҳуру пайкарни нетай.

Базм аро кўнглумни олгон нозаниним бўлмаса,
Ўзга бир шўҳи паризоди суманбарни нетай.

Ул лаби ширинни ёди басдур, эй, аҳбоблар,
Шаҳд ила шарбатни найлай, оби кавсарни нетай.

Носиҳо, исроф қилдин; демагилким, борҳо,
Ёр учун ҳарж ўлмагон нуқра била зарни нетай.

Суҳбат ичра айшгу ишрат қилгучи ёр ўлмаса,
Соҳийи гулрў била мийноу соғарни нетай.

Файри дилбардин манга сўз демаким Девоние,
Ул адопарвардин ўзга шўҳи дилбарни нетай.

* * *

Ул паривашким манга ораз падидор айлади,
Барҳам айлаб тоқатим чашмимни хунбор айлади.

Ҳар жафойи мушкуликим олам ичра йўқ эди,
Ким менинг ҳаққимда они ул санам бор айлади.

Не ажаб бедодидин фарёду афғон айласам,
Ишратимни кам қилиб ранжимни бисёр айлади.

Доғи ҳижрони аро гар ғуссадин ўлсам не тонг,
Бодаи васли била ғайрини саршор айлади.

Қон юларман эй, кўнгултоки фалак бўлсин хароб,
Кажлик ила муддаийни мунису ёр айлади.

Восил этмай бир нафаским ёр васлиға мани,
Нотавон аҳволима кулфатни изҳор айлади.

Эй, кўнгул ичгил фано жомини пири дайрдин,
Ул пари ишқи мани ошуфтаи зор айлади.

Раҳм қилмай ҳолима Девонийдек ул муғбача,
Оқибат андуҳи меҳнат бирла дучор айлади.

* * *

Тарахҳум қилил аҳволимға, эй, хўб аҳлининг шоҳи,
Етушдим ўлғали ҳажрингда тортиб дардлиғ оҳи.

Жамолинг нуридин ҳусн аҳли хижлат бирла чун хуффош,
Юзунг бешак эрур, эй, дилрабо хуршид ё моҳи.

Жамолинг васфи шавқини асири бор эсам тонг йўқ,
Узорингда занаҳдонинг эрур гўё ики чоҳи.

Етушмай васлила фарёду афшон эгсам, эй, моҳчашм,
Садойи оҳи зоримни даме бўлмассан огоҳи.

Фироқинг бандидин озод этиб бори мани зоринг,
Тариқи ишрат ичра бўлмадинг бир лаҳза ҳамроҳи.

Чекиб озори жавринг ман қолибман ғайрилар лекин,
Давоми шод эрур базмингда топиб айш ила жоҳи.

Қабул аҳли қаторида ки мардуд этмагил, эй, шўх,
Тарахҳум зоҳир эт Девоний маҳзунингға ҳам гоҳи.

* * *

Шарҳи дилимни сўрмади ёр карам била нетай,
Ҳажрида умри ўтмамиш меҳнату ғам била нетай.

Ҳури беҳиштни васфини қилма мангаки зоҳидо,
Базм аро бўлмас эрсам ул шўҳ санам била нетай.

Йиғлар эсам ажаб эмас айру тушуб висолидин
Мунис ўлубман ҳажр аро ранжу алам била нетай.

Бодаи гулранг ўрниға фурқати ичра нўш этиб,
Субҳ ила шомим ўтдиким жом аро сам била нетай.

Муншийи потавон киби шиддати шавқидин онинг,
Дайри фанони истабон мунча ситам била нетай.

* * *

Базм аро то қилди ул дилбар намоён ҳуснини,
Истарам ондин бери ман зору ҳайрон ҳуснини.

Кун ҳижилдур зулмат ичраким онинг ҳуснин кўруб,
Гар талаб қилсам не тонг ул лаъли хандон ҳуснини.

Гўшаи ҳижрони ичра мунтазирдурман анга,
Истаганинг зарра чун хуршиди раҳшон ҳуснини.

Даҳр аро ҳеч кимсани кўрган ҳамон ул ҳўбнинг,
Бўлғон эрмас ман киби аҳли паришон, ҳуснини.

Истаманг ул шўхнинг олам ароким, зоҳидо,
Гўиё ҳақ айламиш яғмойи иймон ҳуснини.

Ўзгалар базмини равшан қилғусидур ҳуснидин,
Лек этиб ман зордин ҳар лаҳза пинҳон, ҳуснини.

Орзуи ҳуснидин Девонийдек бўлдим ҳалок,
Айламас ман зориға бир кеча эҳсон ҳуснини.

* * *

Манга то ул санам хуснин намоён эттию кетти,
Олиб сабру қарорим дийда гирён эттию кетти.

Боқиб аҳволима бори табассум айламай зоҳир,
Кўнгулни доғи ҳижрондин тўла қон эттию кетти.

Тарахҳум қилмайин ҳолимға ул лайливашим афсус,
Мани дилхастани Мажнуни ҳайрон эттию кетти.

Қилиб аҳволима гиря фиғон этсам тонг эрмаским,
Ҳазин кўнглумни ғам бирлан паришон этти кетти.

Сўруб ҳоли харобимға тарахҳум қил, дедим боқмай,
Жафо расмин манга ҳаддин фаровон эттию кетти.

Фиғонким, оразин пинҳон этиб ман нотаваондин ул,
Жаҳон рангин бошимға тийра зиндон эттию кетти.

Не тоғ дод айласам ул маҳлиҳо сайли бало билан,
Саросар кишвари кўнглумни вайрон эттию кетди.

Нетай оҳ чекмайин, Девонийдек, ул сиймтаннингким,
Насибим ҳажр аро андуҳи хирмон эттию кетти.

Жафодин ўзга бунёд этмадинг фарсуда ҳолимга,
Қилиб шоққи изо, эй, дилрабо кам эътиборимни.

Асар қўймай вужудимдин саросар поймол этти,
Бало хайли жунун даштида жисми хокисоримни.

Неча муддат дудурким фурқат ичра интизорингман,
Ёруроқ қилмадинг хуснинг била бу шоми торимни.

Етушмай васлингга бир дам ўтурдим умрими, афсус,
Қилиб оҳу надомат шавқинг ила барча коримни.

Бузуқ кўнгулни тузмай бир нафас шод эттали охир,
Ки даҳр аҳлига фаш этдинг ниҳону ошкоримни.

Тутуб ағёр ила улфат йироқ айлаб мани лекин,
Сочи савдоси янглиғ тийра қилдинг рўзигоримни.

Карам зоҳир қилиб бу ҳолима, эй, маҳлиқо келгил,
Вале ҳаддин олтурдим ҳажринг ичра интизоримни.

Қочиб зуҳд аҳлидин, қилдим фано майхонасин
маскан,
Тутуб Девонийдек май, тарқат, эй, соқий хуморимни.

* * *

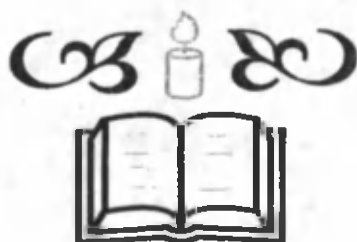
То бакай фурқат қаро шоми аро маскан қилай,
Дарди ҳижронинг чекиб ҳушу хираддин айрулай.

Кулбам ичра раҳм этиб наззора қилғил, эй, пари,
Гар десанг ишқинг аро афтода ҳолимни билай.

Ашҳабингни байтул-аҳзоним сари сур, эй, санам,
Шамъи ҳуснингни кўриб парвона янглиғ ўргулай.

Зоҳидо, ишқингдин айру зуҳд тарғиб этмағил,
Ханжари ишқи била кўнглумни сар то по тилай.

Гар онинг, Девоние, васлиға восил бўлмаса,
Хас каби ҳижрони ўти бирла они ёқилай.

ИШҚ КУЙЧИСИ

Иқтидорли адиб, Хоразм адабий муҳитининг билимдони Комил Аваз хайрли ишга қўл урибди. У ХХ аср Хоразм адабий муҳотида яшаб, ижод этган қаламкашлардан бири Комил Девонийнинг 1906 йилда шоир Табибий томонидан тузилган «Мажмуат-уш си шуаройи Ферузшоҳий» тўпламида чоп этилган 93 та ғазалининг янги нашрини тайёрлабди. Қолаверса, Комил Девонийнинг ҳаётига оид ёзилган эссе китобининг нуфузини ва қимматини анча оширган. Ҳеч бир муболағасиз айтиш мумкинки, эсседа шоир яшаган давр, унинг яқинлари, устозлари ва ижодий муҳити ҳақидаги қизиқарли маълумотлар бизнинг Девоний ҳақидаги тасаввуримизнигина бойитиб қолмасдан, маълум маънода адабиёт тарихи илмининг ривожига ҳам муносиб ҳисса бўлиб қўшилади.

Ўзбек адабиётшунрслигида ўтган аср бошлари Хоразм адабий муҳити ҳақида озми-кўпми тадқиқотлар яратилган. У ёки бу шоир ижоди баҳоли қудурат ўрганилган. Аммо шунга қарамасдан мен бу давр адабий муҳитини, таъбир жоиз бўлса, ҳанузгача кашф этилмаган уммонга ўхшатгим келади. Негаки бу уммонда катта-ю кичик кемалар бисёр. Уларнинг ҳар бири алоҳида тадқиқот объекти бўлишга ҳақли. Уларнинг баъзилари мутахассислар томонидан атрофлича ўрганилган бўлса, айримлари ҳали ўз тадқиқотчисини кутиб ётибди. Назаримда, Хоразмнинг забардаст шоири, ўз даврининг оташнафас ижодкорларидан бири Комил Девоний шеъриятини холисона тадқиқ этиш вақти келди. Ваҳоланки, Комил Девоний замондошлари таърифида: «...беш илмга эга эди. Аввало, агар асбоб бўлса, бешотар милтиқ тузатар, иккинчидан, олти ярим мақом соз чертмоқни билар, лекин айтмоқни билмас эди. Учин-

чидан, яхши хушхат котиб эди. **Туртинчидан, яхши шоир эди. Иккинчи Навоий дейиш мумкин эди.** (таъкид бизники — Ж.Ю.) Бешинчидан, яхши ислим-кор наққош эди».¹

Бобожон Тарроҳ Ходим Комил Девоний билан бир даврда яшаб ижод қилган шахс. У Комил Девоний билан ҳамнафас, ҳамфикр, маслақдош бўлган. Унинг билан зиёфатдош, демакким, суҳбатдошлиги боис шоир ижодидан яхшигина хабардор эканлиги маълум. Шоирнинг ҳар бир янги ғазалидан қанчалар завқланганлиги учун бўлса керак, у Девонийни гарчи муболаға бўлса ҳам иккинчи Навоий дейишга журъат этибди. Аҳмаджон Табибий «Мажмуа»сидан Мунис, Огаҳий, Комил Хоразмий, Доий каби забардаст шоирлар билан бир қаторда ўн тўққиз яшар ёш шоирнинг тўқсон уч ғазалининг жой олиши ва бу ғазалларнинг бадиий жиҳатдан ниҳоятда пишиқлиги, жарангдорлиги сабабли Бобожон Тарроҳ унга жуда юқори баҳо берган. Қолаверса, Комил Девоний ҳазрат Навоий ғазалларидан илҳомланиб, унга тақлидан Навоийона услубда ёзишга ҳаракат қилган. Ва бу илҳом натижаси ўлароқ ёш шоир қалбида туғён урган туйғулари ғазалларга кўчган. Бунда, албатта, Девонийнинг созандалиги ҳам катта роль ўйнаган.

Қилиб қатл ишқ элини зулми бедодингни бунёди,
Жаҳон бўстонида эй шўх, шоёнингга салламно.

Ёки:

Дилбаримдек Лайлию Ширин не бор Девонийё,
Ишқ аро мандек эмас Мажнун ила Фарҳод ҳам.

Зеро, Бобожон Тарроҳ Комил Девонийни иккинчи Навоий деб таърифлаган бўлса, шоир ғазаллари оҳангдорлигидан маст бўлган Табибий:

Зеб ила саҳни чаманда бўлди то хандон гул,
Боғ аро булбулни қилди ҳуснига ҳайрон гул

байтига жуда юқори баҳо беради ва Девонийнинг

¹ Бобожон Тарроҳ. «Хоразм навозандалари» Т.: Ғ.Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти.

«Мажмуа»га кирган ҳар бир ғазалига биттадан маснавий ёзади.

Девоний ғазаллари билан танишиш, уларни мутолаа қилиш кишига ҳузур бағишлайди. Улардаги ташбеҳлар, поэтик қочиримлар, сўз санъати намуналари ўн тўққиз яшар шоирнинг маҳорати ҳақида тўлиқ тасаввур бера олади. Уқувчида шоир ҳақида кўпроқ билишга интилишни кучайтиради. Ёш шоирнинг нақадар катта истеъдод эгаси бўлганлигига иккунча бўласиз.

Меҳру вафо айлаб аён кулбанг сари эй нотава,
Шамшоди қад, оҳу чашм шўхи суҳандонинг келур

мисраларини ўқиган ҳар қандай киши шоир ғазаларига ошиқ бўлиши, унинг саъятига тасанно айтиши турган гап. Аммо истеъдод-у иқтидор эгаларига ҳар доим ҳам қийин бўлган. Гўё ўз қисматини олдиндан билгандай:

Халойиқ туҳматин чекмай десанг Девоний эмди,

Харобот ичра кир, ринди тариқин интиҳоб айлаб, —

деб зорланган шоир ўз элдошлари томонидан туҳматга учрайди ва қатағон йиллари ҳибсга олиниб, 1938 йилда нақ элик ёшида Урганч турмасида вафот этади.

Қисқаси, ушбу китобда келтирилган маълумотлар ва ғазаллар бўлғуси филологлар, ўзбек тили ва адабиёти ўқитувчилари учун олтин хазина ролини ўташи тайин. Шунинг учун ҳам уларни чоп қилиш ва халқ оммасига етказиш кечиктириб бўлмайдиган ниҳоятда савоб иш, илло бундан нафақат Комил Девоний руҳи поклари шод бўлади, балки ғазалхон халқимиз, илмга чанқоқ ёшларимиз ҳам баҳраманд бўладилар. Ўзбек адабиёти тарихида муҳим бўгин ҳисобланадиган ўтган аср Хоразм адабий муҳитини ўрганувчилар учун ушбу китоб муҳим қўлланма вазифасини ўташига шубҳа йўқ.

Жумабой Юсупов, филология
фанлари доктори, Ўзбек адабиёти
кафедраси профессори

Ўз И

Адабий-бадий тадқиқот

Комил Аваз

КОМИЛ ДЕВОНИЙ

(шоир таваллудининг 120
йиллиги олдидан ҳаёти ва ижодига бир назар)

Масъул муҳаррир: Жумабой Юсупов,
филология фанлари
доктори, профессор.

Тақризчилар: Абдулла Аҳмедов,
УрДУ доценти.
Матназар Абдулҳаким,
Хоразм Маъмун Академияси
катта илмий ходими, шоир.

Огаҳий номидаги жамғарма

Босмахонага 01.02.2006да берилди. Босишга 18.02.2006
да рухсат этилди. Бичими 84x108 1/32 6.70 б.т.
Буюртма № 9-а Адади 100 нусхада.
Баҳоси келишилган нарҳда.